

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інститут управління, психології та безпеки

Кафедра теоретичної психології

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАМ'ЯТІ ТА УВАГИ
ШКОЛЯРІВ МОЛОДШОЇ ШКОЛИ**

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти
освітнього ступення «бакалавр»

Тетяни ГІЙ

4 курсу денної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»

Науковий керівник

доктор психологічних наук, професор
Зоряна КОВАЛЬЧУК

Рецензент

доктор психологічних наук, доцент
Євген КАРПЕНКО

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«05» травня 2022 р., протокол № 10

завідувач кафедри теоретичної психології

доктор психологічних наук, професор

_____ **Зоряна КОВАЛЬЧУК**

Львів

2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. Теоретичні засади дослідження проблеми пам'яті та уваги молодших школярів	7
1.1. Психологічна характеристика пам'яті молодшого школяра.....	7
1.2. Види та типи пам'яті молодшого школяра.....	13
1.3. Психологічні особливості уваги школярів молодшої школи.....	16
Висновки до першого розділу.....	18
Розділ 2. Емпіричне дослідження пам'яті та уваги школярів молодшої школи	19
2.1. Організація дослідження та обґрунтування інструментарію.....	19
2.2. Особливості пам'яті та уваги школярів молодшої школи.....	24
2.3. Розвивальна та корекційна робота з розвитку пам'яті та уваги учнів молодшого шкільного віку.....	46
Висновки до другого розділу.....	50
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	53

ВСТУП

Актуальність дослідження. Початкова освіта відіграє важливу роль у всебічному й гармонійному розвитку підростаючої особистості. Одним із важливих завдань початкової освітньої ланки є диференціація навчальної діяльності молодшого школяра. Врахування індивідуальних особливостей та відмінностей, природніх задатків сприятиме успішній навчальній діяльності, де молодший школяр матиме змогу якнайкраще проявити свої таланти.

Одними із найважливіших і провідних умов життєдіяльності школяра молодшої школи вважається пам'ять та увага.

Увага та робоча пам'ять мають вирішальне значення для повсякденного життя та навчання. Обидва є аспектами діяльності влади, які допомагають освоїти дітям молодшої школи нову інформацію та мислити її. Але хоча вони тісно пов'язані між собою, ці функції не є одними і тим же. Увага – цей процес, який дозволяє молодшим школярам доповнювати інформацію. Увага зосереджує увагу на корисній інформації, а також збирає те, що потрібно знати школяру молодшої школи, і направляє це їхній мозок. Робота пам'яті – це активний і досить миттєвий процес. Який дозволяє молодшому школяреві використовувати нову та вивчену інформацію, коли він перебуває в середині діяльності. Як пам'ять так і увага є дуже важливими для розвитку і формування школяра молодшої школи. Зважаючи на важливість означеного питання, а також актуальність, нами була обрана тема кваліфікаційної роботи: «психологічні особливості пам'яті та уваги школярів молодшої школи».

Об'єкт дослідження – школярі молодшої школи.

Предмет дослідження – психологічні особливості пам'яті та уваги школярів молодшої школи.

Мета дослідження – висвітлити теоретичні аспекти, психологічні складові та особливості пам'яті та уваги школярів молодшої школи у психолого-педагогічних дослідженнях, емпірично дослідити особливості пам'яті та уваги школярів молодшої школи.

Для досягнення мети дослідження потрібно виконати такі завдання:

1. Розкрити види, типи й особливості пам'яті молодшого школяра.
2. Висвітлити психологічні особливості уваги школяра молодшої школи.
3. Емпірично дослідити особливості пам'яті та уваги школярів молодшої школи.
4. Описати корекційно-розвивальну діяльність психолога для роботи з пізнавальною сферою молодшого школяра (зокрема пам'яті та уваги).

Гіпотеза дослідження – припускаємо, що якщо приділяти належну вагу розвитку пам'яті та уваги у школярів молодшої школи, то результативність успішної навчальної діяльності матиме високі показники, а також життєдіяльність молодшого школяра збагатиться різногранними відтінками.

Теоретико-методологічна основа дослідження опирається на дослідженнях таких вчених: С. М. Бужинська [1], О. О. Гайдаш, Д. В. Матохіна [5], І. Зазимко [8], А. Т. Комащенко, Ю. В. Стрюкова [10], М. І. Кузьма, М. І. Талапканич, В. В. Химинець [11], О. Я. Личик, С. Л. Крук [15], Л. Л. Макарова [17], О. А. Онисюк [19], О. Пелешко [26], В. Г. Панок [25], А. А. Романюк [30], А. П. Фрадинська [31], Л. Г. Терлецька [32].

Методи та методики дослідження: у представленій кваліфікаційній роботі використано *теоретичні методи* – аналізування, синтез, узагальнення та систематизація теоретичного матеріалу з теми дослідження, порівняння та зіставлення різних думок вчених щодо проблеми дослідження;

емпіричні – методики дослідження пам'яті: «Визначення слухової, зорової, моторно-слухової пам'яті», «Визначення запам'ятовування двозначних чисел», «Визначення запам'ятовування слів та геометричних фігур» та методики дослідження уваги: «Визначення стійкості уваги», «Визначення розподілу та переключення уваги», «Визначення точності уваги та працездатності / втомленості».

Наукова новизна та актуальність і значущість теоретичної частини дослідження полягає у висвітленні психологічних особливостей пам'яті та уваги школярів молодшої школи в авторській інтерпретації, у розкритті психологічних характеристик пам'яті молодшого школяра, у виокремленні видів та типів пам'яті школяра, в обґрунтуванні психологічних особливостей уваги молодшого школяра, а також в емпіричному дослідженні.

Представлено розвивально-корекційну роботу з розвитку пам'яті та уваги учнів молодшого шкільного віку. З дорослими: здійснювати психолого-педагогічну підготовку педагогів, батьків, з молодшими школярами здійснювати роботу з формування психологічної грамотності дітей та проводити корекційно-розвивальні заняття, вироблення навичок побудови самостійного навчання.

Практична значущість кваліфікаційної роботи полягає у цінності представленого теоретичного й практичного матеріалу для фахівців у галузі психології та педагогіки, які працюють у загальноосвітніх школах із молодшими школярами. Результати можна використати для формування новітніх підходів навчально-виховного процесу із школярами молодшої школи, а також уроків виховної години та саморозвитку, психологічної хвилинки тощо. Окреслені отримані дані в ході емпіричного дослідження можуть бути використані психологом закладу освіти для планування, організації та здійснення розвивально-корекційної роботи з молодшими школярами.

Надійність і вірогідність дослідження підтверджена результатами емпіричного дослідження, які висвітлені у другому розділі кваліфікаційної роботи, а також представлені у 13 рисунках та 13 таблицях.

Структура роботи – кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, написаних висновків до них, загальних висновків, списку використаної літератури, який налічує 32 найменування, а також із 13 рисунків і 13 таблиць. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи викладено на 57 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ПРОБЛЕМИ ПАМ'ЯТІ ТА УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Психологічна характеристика пам'яті молодшого школяра

Для сучасної України важливим завданням є гармонійний розвиток всебічно розвиненої маленької особистості. Розвиток має опиратися на задатки та таланти дитини, які вона отримала при народженні. Внутрішні таланти, цінності, які підростаюча особистість утверджує у сімейному колі, її життєві орієнтири, мотивація та прагнення мають бути зорієнтованими на вдосконалення освітньої галузі та середовища. Адже впродовж освітнього процесу, а це молодша, середня та старша школи важливу роль відіграє, які цінності та ціннісні орієнтири сформує у підростаючої особистості вчителі, психологи та інші важливі дорослі, яка у майбутньому буде розвивати у демократичному руслі нашу державу [5;10].

Передусім розкриємо основні характеристики й особливості розвитку й формування особистості молодшого школяра. Формування особистості у молодшому шкільному віці – це цілеспрямовано-нерозривний і складний процес, який пов'язаний із впливом біологічних і соціальних чинників. Біологічні чинники – це природній процес, таланти, задатки, тип нервової системи тощо, які маленька особистість отримує на генетичному рівні. Соціальні – це оточення, яке має ґрунтовний вплив на формування молодшого школяра, передусім це близьке оточення – сім'я, родина, авторитетні дорослі, це оточення в школі (вчителі, вихователі, психологи, клас, референтна група), а також оточення за інтересами (гуртки, культурно-масові заходи, дні народження та ін.). Завдяки соціальному оточенню й формується у молодшого школяра його свідомість, його самооцінка, такі якості, як доброта, емпатія, чесність, ввічливість, уміння будувати доброзичливі взаємини у групі тощо [4].

Прояв своєї особистості школярі молодшої школи виражають у своїх потребах і мотивації, бажаннях. Такий прояв здійснюється передусім через

ігрову діяльність, проте вона вже видозмінена, порівнюючи із дошкільним віком [1;3]. Також ще є значна потреба у русі, молодший школяр не може тривалий час сидіти, йому потрібен рух. І, цікавість, йому усе цікаво, що нове, яскраве., це можуть бути як предмети, події, ситуації, явища.

Нові якості у молодшого школяра утворюються завдяки включенню у нову для себе діяльність – навчання. Поступово вони звикають до вимог, які диктує шкільна програма, до режиму дня, який змінився, означене формує й розвиває у дітей нові якості особистості, які не мали місця у дошкільному віці. Рефлексія, план дій, психічні процеси, які зорієнтовані на довільність, тепер це основні новоутворення психіки особистості школяра молодшої школи [12]. Завдяки їм, школяр досягає певного рівня розвитку психіки, який необхідний для подальшого навчання у старшій школі, а також слугує підготовкою до подолання важкого кризового періоду пубертатного періоду.

Змістова навчальна компонента відіграє важливу роль у формуванні особистості школяра молодшої школи, адже від того на скільки цікаво побудована подача навчального матеріалу залежатиме успішне засвоєння його, а також і успішний розвиток особистості [31]. Метод навчання вибраний з урахуванням диференціації надасть можливість дітям молодшої школи із різним ступенем сприйняття, темпераментом, розвитком пам'яті та уваги засвоїти і сприйняти навчальний матеріал. При ускладненні навчальних задач, вибір правильної методики навчання забезпечить успішний результат процесу навчальної діяльності у школяра молодшої школи, а це вклад у майбутнє, адже успіх у початковій школі – це плацдарм для успіху у середній та старшій школах, де навчальний матеріал потребує складніших зусиль.

Для особистості молодшого школяра важливим є рефлексія, прояв своїх емоцій. Вони дуже емоційні у цьому періоді розвитку, тому їм потрібно надавати таку можливість їх проявляти, щоб у подальшому вони уміли керувати своїми емоціями і знали як. З віком вони стають більш стриманішими в успіхах чи невдачах щодо навчання, міжособистісних взаємин, сприймання критики чи похвали. Їхня емоційна база, де вони мають змогу розвинути свою

допитливість, пізнавальні процеси – це навчання та гра. У навчальній і ігровій діяльності особистість молодшої школи має змогу пережити страх, здивування, переживання чогось нового, радощі, це досвід емоційної сфери, який в подальшому з досвідом вдосконалюватиметься й шліфуватиметься [19].

Важливим чинником, який відіграє важливу роль у гармонійному збагаченні молодшого школяра новими знаннями, уміннями та навичками виступає пам'ять та увага. Для молодшого школяра характерна довільна і усвідомлена пам'ять. Означені види пам'яті відображають оточуючу дійсність, тобто реальне життя, яке відбувається з дитиною, а отже, це її певний життєвий досвід, який вона може аналізувати запам'ятовуючи при цьому усі деталі подій, і відтворити, тобто розповісти усе, що запам'ятала [13]. Для загального розуміння поняття «пам'ять» здійснимо аналіз розуміння, як вона працює у людей.

Збережена людьми будь-яка інформація – це наша пам'ять. Це складні структурні процеси у психіці людини, які забезпечують збереження усіх подій та інше, що є цінним для особистості. Пам'ять вкрай необхідна для нашої життєдіяльності, адже без досвіду, який ми отримуємо завдяки тому, що пам'ятаємо, що робили, що вивчали, як цей чи інший прилад діє – ми не можемо жити сьогодні й думати про майбутнє. Коли була б втрата пам'яті, ми не змогли б пригадати, що ми робили вчора, сьогодні, які плани будували на майбутнє. Без пам'яті ми не змогли б нічого навчитися. Пам'ять кожної людини, яка є здоровою, обробляє кожен день велику кількість інформації, яка містить значну кількість форм, які проявлені у вигляді зображення, звуків, або символів чи значень.

Уся інформація, яка надходить до людини, не залежно від віку, вона змінює форму, відповідно до знань людини, а також її досвіду, гнучкості мислення, логічної складової його, змінює до такого виду, з яким людина може впоратися, щоб запам'ятати. Тому розуміємо тут вислів: «коли навчаємо дітей, маємо дотримуватися закону природовідповідності». Пам'ять може опиратися у своєму розуміння інформації на малюнок, чи зображення, звук, а також на

семантику, тобто значення. Означене свідчить про індивідуальність особистості у запам'ятовуванні. Так, кодування пам'яті може бути візуальне, акустичне, а також семантичне.

Розглянемо на прикладах, наприклад, коли людина бачить – то це візуальне кодування, коли чує – це акустичне, за звуком кодування, і коли пам'ятає слова – це семантичне кодування. Короткострокова пам'ять використовує акустичне кодування, тобто за звуковими вібраціями, і для того щоб людина запам'ятала звуки чи цифри треба проговорити усно, повторити, тоді включається словесний процес, який повторює і таким чином запам'ятовує інформацію. Це короткострокова пам'ять.

Довгострокова пам'ять – це запам'ятовування за значенням, тобто семантичне запам'ятовування. Проте для довготривалої пам'яті також застосовується кодування візуального і акустичного характеру.

Як довготривала, так і короткотривала пам'ять – вона задіяна у збереженні інформації. Тут наступне, який період часу така інформація буде збережена, і від чого це залежить. Передусім, це залежить від способу отримання цієї інформації. Більшість людей можуть зберігати у своїй короткочасній пам'яті до від 5 до 9 предметів. Г. Міллер [17] проводячи дослідження висунув ідею, що це може бути 7 плюс мінус 2. Тобто вчений короткотривалій пам'яті відводив малу ємкість у психіці людини. Проте водночас вчений не вказав на кількість інформації, яка має бути збережена у частині короткотривалої пам'яті.

Ми, розуміємо, що така ємкість для збереження короткотривалої пам'ять не має обмежень, адже інформації від сили її отримання і важливості може зберігатися впродовж цілого життя, на противагу, є інформація, яка не є цінною для людини, зберігається впродовж нетривалого часу. Знаємо з психології «феномен офіціанта», офіціант пам'ятає усе замовлення до того часу, поки клієнт не розрахування за нього. Як тільки клієнт закрив рахунок за замовленням, офіціант, ніби як файл із комп'ютера, видаляє цю інформацію у корзину.

Також цікаво працює пам'ять, коли нам потрібно пригадати, тобто вийняти із «сховища пам'яті» певну інформацію, яку потрібно висвітлити. Тут довготривала пам'ять проявляє свій індивідуальний характер. Одна людина може вийняти із архіву пам'яті моментальну інформацію, інша не може це зробити, або лише уривки пам'яті, що підтверджує той факт, що пам'ять опирається на запам'ятовуванні цієї чи іншої інформації опираючись на важливість, чіткість, на трагічність інформації та цінність для людини особисто.

Отже, пам'ять – це поняття, яке відображає низку різногранних можливостей, від короткочасного утримання інформації до довготривалого. Є пам'ять робоча – коли ми запам'ятовуємо інформацію під час роботи з нею; епізодична пам'ять – це коли ми запам'ятовуємо визначні епізоди свого життя; ще є семантична пам'ять – це загальна пам'ять фактів від розвитку світу до історичних подій сьогодення.

Так, ще у дошкільному віці дитина мимовільну пам'ять змінює на довільну. Вона вже уміє групувати матеріал, який запам'ятала, а також його логічно структурувати, тобто дитина спочатку має за мету пригадати події, а потім за мету запам'ятати. У дошкільному віці провідною діяльністю дитини є гра, яка чинить конструктивний вплив на всебічний розвиток підростаючої особистості. Запам'ятовуючи події, зіставляючи результати, які вона отримала із взірцем, який їй пропонують дорослі, таким чином дитина у старшому дошкільному віці здійснює самоконтроль під час запам'ятовування. Важливим у дошкільному віці буде розвиток її чесності, опосередкованості, і запам'ятовування за допомогою візуалізації. Означене чинить позитивний вплив на процес мислення і пам'яті, а також розвиток свідомості [18].

У молодшому шкільному віці підростаюча особистість краще буде запам'ятовувати учбовий матеріал завдяки шкалі, яка визначає наскільки є такий матеріал актуальним для цього періоду розвитку дитини, а також цікавим, не лише у фактах, а й у подачі його. Якщо урок побудовано у формі гри чи іншій інтерактивній формі, якщо для подачі використано наочний,

збагачений фарбами матеріал (підручники, презентації, картини, образи, спогади), тоді дитині цікаво, й вона мимоволі добре запам'ятає навіть найважчий навчальний матеріал. Молодший школяр вже здатний доволіно запам'ятовувати і не цікавий для нього матеріал, але коди матеріал подається в ігровій формі [26].

О. Пелешко зазначає, що «пам'ять» є цікавим феноменом для дослідження впродовж багатьох років вчених різних галузей наук, не лише психолого-педагогічного змісту. Для молодших школярів характерна механічна пам'ять. Механічне запам'ятовування у цей період є один із основних для запам'ятовування та вивчення поданого навчального матеріалу. Використання механічної пам'яті вподальшому негативно позначається. Тобто у старших класах вже будуть труднощі із запам'ятовуванням, адже матеріал ускладнюється і відповідно до класу за обсягом збільшується. На противагу механічній пам'яті, коли задіяна змістовна пам'ять, тоді включається раціональне запам'ятовування. Молодший школяр усвідомлюючи інформацію, котру йому подають у школі, розуміє її і одночасно запам'ятовує. Важливим чинником, зважаючи на означене, виступає контроль дорослого за розумінням матеріалу, який дитина молодшої школи запам'ятовує, тобто яким чином дитина запам'ятала матеріал і зуміє його відтворити докорінно розуміючи про що йде мова, бо молодший школяр може запам'ятовувати і незрозумілий для нього матеріал, зазубривши його [26].

Таким чином, підсумовуючи викладене, констатуємо, що пам'ять – одна із найголовніших складових життєдіяльності людини, а запам'ятовування подій життя проходить три етапи, тобто вивчення інформації, її сприйняття та порівняння із знаннями отриманими в минулому, тобто опертя на власний досвід її збереження – підтримка за часом, а потім її вилучення – зберігання інформації, кількість її необхідно. Невдачі можуть статися на будь-якому етапі, що призведе до забуття або появи помилкових спогадів. Ключ покращення пам'яті є удосконаленням процесів кодування та використання методів, які гарантують ефективний пошук. Хороші технології кодування включають

зв'язок нової інформації з тим, що відомо, формування ментальних утворень і створення асоціацій між інформацією, яку необхідно запам'ятати. Ключем до хорошого пошуку є розробка ефективних підказок, які повертають особистість до закодованої інформації. Далі розкриємо види та типи пам'яті молодшого школяра.

1.2. Види та типи пам'яті молодшого школяра

Різноманітність і активність життєдіяльності молодшого школяра пояснює різноманітність видів, типів й особливостей пам'яті, яка є індивідуальною у кожного. Енциклопедичний словник дефініцію «види пам'яті» пояснює, як різноманітні форми проявів мнемічної діяльності. А пояснюються вони за трьома рівнями [30]:

Перший рівень відповідає за тип матеріалу, який потрібно запам'ятати, а також за характер психічної активної діяльності молодшого школяра. Пам'ять розділяють на рухову, образну, емоційну, словесну й логічну.

Рухова пам'ять характерна запам'ятовуванням, які пов'язані із руховими аспектами, тобто рухи, які потрібно відтворити, це можуть бути різноманітні руханки, спортивні вправи, ігри з своїми рухами та правилами, трудова та інша діяльність молодшого школяра.

Образне запам'ятовування пов'язане із чуттєвими образами та відтворенням їхніх властивостей, а також образів предметів та явищ, які потрібно пригадати і описати у відповідний момент.

Словесна пам'ять і логічна взаємопов'язані і це відтворення з пам'яті молодшим школярем думок, які були висловлені з приводу якогось явища чи події, а також це філософські судження, роздуми тощо. Словесно-логічна пам'ять зберігає предмети та явища, їхні відображення щодо їхніх властивостей загального та істотного характеру, зв'язки, взаємовідносини [28].

Емоційна пам'ять дозволяє молодшому школяру відтворити й зафіксувати події, які зберігаються у пам'яті завдяки емоційному забарвленню позитивного чи негативного характеру.

За цілями певної діяльності розрізняють пам'ять мимовільну і довільну. Довільна пам'ять характерна тим, що молодший школяр цілеспрямовано силою волі ставить собі за мету запам'ятати. Мимовільна пам'ять характерна тим, що молодший школяр не ставить собі за мету запам'ятати, проте мимо волі школяра йде запам'ятовування.

Для запам'ятовування та збереження навчального матеріалу молодший школяр використовує короткочасну, довготривалу та надкороткочасну пам'ять. Надкороткочасна пам'ять у молодшого школяра задіяна коли він здійснює певні дії, тоді активізується означена пам'ять. Проміжні результати дій молодший школяр запам'ятовує «в умі», так як вони потрібні для завершення, наприклад, це коли школяр читає, пише листа, слухає тощо.

Короткочасна пам'ять у молодшого школяра включається тоді, коли «поступає» одноразова інформація, яка не потребує тривалого сприйняття. Така інформація не переходить у довготривалу пам'ять школяра [18].

Довготривала пам'ять молодшого школяра характерна тим, що вона зберігає інформацію тривалого зберігання, коли школяр вчить вірш на пам'ять, неодноразово повторяє заданий вчителем матеріал, сюди ж віднесемо й спогади приємного та неприємного характеру.

Зазначимо, що перелічені вище види пам'яті у молодшого школяра не можуть існувати окремо один від одного. Вони взаємопов'язані між собою. Переважає той тип пам'яті, який молодший школяр прагне скористатися відповідно до обставин, які склалися у нього впродовж навчальної та особистісної діяльності.

Наголосимо, що типи пам'яті – це особливий процес пам'яті молодшого школяра, який залежить від індивідуальних відмінностей щодо можливостей продуктивного запам'ятовування, а також можливостей зберігання образного матеріалу, який можна переказати, висловити, описати, передати тощо.

Виокремлюють такі типи пам'яті, це:

- наочно-образний тип;
- словесно-абстрактний тип;

– проміжний тип пам'яті.

Коротко розкриємо кожен із перелічених типів. Так, наочно-образний тип пам'яті проявляється, диференціюється й задіюється тоді, коли у запам'ятовуванні бере участь найбільш потрібний аналізатор, який аналізує й синтезує сигнали, які надходять від організму відповідно до подій зовнішнього середовища та внутрішнього, тобто найпродуктивніший для запам'ятовування того чи іншого емоційного прояву [11].

Наступний тип – це словесно-абстрактний тип пам'яті, який характерний тим, що молодший школяр чітко запам'ятовує матеріал, зокрема, текст, та вміє його переказати, тобто відтворити чітко, зрозуміло й логічно текст.

Відтак, проміжний тип пам'яті характерний тим, що молодший школяр для кращого запам'ятовування об'єднує зазначені вище два типи пам'яті в один.

До типів пам'яті молодшого школяра варто віднести ще рухову, зорову, дотикову, смакову та слухову типи пам'яті. Означені типи не існують і не проявляються у чистому виді, вони носять змішаний характер: зорово-слуховий, зорово-нюховий, дотиково-руховий та інші.

Молодшому школяру для успішного навчання, життєдіяльності у побуті потрібне застосування зорового, слухового та рухового типу пам'яті. Пояснимо їхню сутність. Так, зорова пам'ять слугує молодшому школяреві для відтворення з пам'яті побачених зорових образів, а також це пам'ять на уяву. Слухова пам'ять слугує на запам'ятовування, сприйняття звукових форм – це може бути урок, бесіда, розмова, зокрема телефонна. Наголосимо, що слухова пам'ять завжди працює із словесно-логічною пам'яттю. Для засвоєння учбового матеріалу молодшому школяреві варто опиратися на слухову пам'ять.

Рухова пам'ять задіює свої ресурси коли потрібно оволодіти різноманітними моторними навиками. Передусім, у молодшого школяра, це писання ручкою, гра з м'ячем, освоєння технічних засобів для дистанційного навчання, це елементарна робота за комп'ютером відповідно до віку [9].

Отже, перелічивши види та типи пам'яті у молодшого школяра, зауважимо, що зазначені види та типи не можуть існувати окремо один від одного, вони працюють дружно і взаємопов'язано, проте один вид чи тип може переважати над іншим, все залежить від обставин, які і запускають механізм потрібного виду чи типу пам'яті у процес запам'ятовування та відтворення. Особливості пам'яті молодшого школяра, як вже і зазначалося, залежать від індивідуальних особливостей характеру, темпераменту, розумових здібностей, талантів та задатків, тобто тут відіграє провідну роль генетика, яку молодший школяр отримав від батьків, хоча побутує думка, що інтелект хлопчики отримують від матері, а дівчатка від батька.

1.3. Психологічні особливості уваги школярів молодшої школи

Далі проаналізуємо наступне поняття нашого дослідження, це – психологічні особливості уваги школярів молодшої школи. Увага бере участь у виборі орієнтації нашого психічного життя. Природа цієї вибіркості є одним із головних моментів розбіжностей між існуючими теоріями уваги. Деякі з найвпливовіших теорій розглядають вибіркості уваги як результат обмеженості здатності мозку обробляти складні властивості множинних сприйнятливих стимулів. Інші теорії визначають вибіркості уваги результатом обмежень здатності суб'єкта, що думати, свідомо розважати кілька ходів думки. Третя група намагається пояснити вибіркості враховуючи таким чином, щоб не було жодних посилок на обмеження можливостей. Ці останні теорії пов'язують вибіркості уваги з відбіркостю, необхідну для підтримки єдиного узгодженого курсу дій. Випадки відрізняються за кількома вимірами варіації [3].

У деяких випадках увага є перцептивним явищем. В інших випадках це явище, пов'язане з дією. У деяких випадках вибіркості уваги є добровільною. В інших ситуаціях це обумовлено, абсолютно незалежно від волі суб'єкта, високою релевантністю предметів, що привертають увагу, у полі сприйняття. Труднощі створення єдиної теорії уваги, яка також використовується до

дотичних і мимовільних вільних випадків, а до її перцептивних і активних випадків, робить увагу темою філософсько-психологічного інтересу самотійно.

Увага також є темою філософсько-психологічного інтересу через її очевидне відношення до низки інших філософсько-психологічних загадкових явищ. Існують емпіричні та теоретичні дослідження вчених, які припускають, що увага тісно пов'язана зі свідомістю, і є протилежним щодо того, що цей зв'язок потребує підтвердження. Існують також протилежні погляди, які підтримуються інформацією щодо життєдіяльності репрезентації щодо свідомості, щодо способів, за допомогою феноменального характеру свідомого досвіду може модулюватися у всьому. Різні міркування пов'язують увагу з демонстративними посиленнями, з розвитком розуміння інших розумів і з проявом волі. Деякі в традиційних цілях відносять увагу до морального аспекту особистості, оскільки деякі з них є принаймнішими, які є відповідними для особистості. Увагу також проводили в деяких теоріях про епістемічну значущість емоцій і в деяких обговореннях епістемічних особливостей психічних станів, які приписуються самому собі [8].

Суперечки щодо відношення уваги до цих інших явищ часто включають думки про філософсько-психологічні значення теорії, які були розроблені шляхом емпіричного дослідження уваги на нейропсихологічному та когнітивному рівні. Культурні та економічні аспекти уваги також стали предметом філософсько-психологічного інтересу, і деякі теорії припускають, що соціальна значимість нових медіа є, насамперед, наслідком нових способів, ці медіа залучаються та змагаються за нашу увагу [2].

У молодшому шкільному віці, увага відіграє провідну роль, адже означений віковий період триває процес формування особистості, де уважність виходить на перший план, яка має свій прояв у мимовільній, довільній та післядовільній увазі. Для молодшого шкільного віку увага та її розвиток залежить від діяльності школяра, яка є провідною, а це – навчання. Тобто

навчально-виховний процес варто організувати таким чином, щоб розвиток уваги молодшого школяра була пріоритетним завданням цього процесу.

Як важлива психічна функція у період молодшого шкільного віку, увага та її розвиток активно задіюється. Адже постійна концентрація на отриманні значної кількості навчальної інформації, потребує активної фази формування уваги та уважності молодшого школяра. Як, результат вже у першому класі спостерігаємо, що дитина є більш уважною та сконцентрованою в отриманні інформації та запам'ятовуванні її, ніж у дошкільному віці. У молодших школярів переважає мимовільна увага, як вже й зазначалося вище, і вони, коли заняття цікаві – концентрують свою увагу більшою мірою, на противагу, де заняття їм не цікаві – там увага падає. Уважність має низький показник, де діти молодшого шкільного віку не розуміють матеріал, який їм подають, такий навчальний матеріал не є цікавим, або таким, який вони вже знають, тому їм важко сконцентрувати свою увагу й працювати над матеріалом чи завданням довше, ніж двадцять хвилин [12].

Підсумовуючи параграф, розуміємо, що школярі молодшої школи є активними у сприйнятті усього нового, а тим більше цікавого для них й яку важливу роль відіграють пам'ять, увага у розвитку та формуванні молодшого школяра. А також, якими важливими пам'ять та увага є для подальшого навчання та життєдіяльності.

Висновки до першого розділу

Отже, здійснивши теоретичне дослідження психологічних особливостей пам'яті та уваги школярів молодшої школи можемо констатувати, що пам'ять відіграє важливу роль у формуванні, розвитку та становленні молодшого школяра, адже від її особливостей залежить продуктивна діяльність навчального характеру у подальшому, а також вона відіграє важливу роль у подальшому житті. Водночас увага також надзвичайно важлива компонента для шкільного життя, навчання, а також особистого життя молодшого школяра, адже увага пов'язана із пам'яттю, мисленням, а також відчуттям і сприйняттям усього, що відбувається у житті молодшого школяра. Увага задіює свідомість школяра, а відтак заставляє його свідомо зосереджуватися на об'єктах, які потребують вивчення, аналізу та синтезу, а також на тих об'єктах, які зацікавлюють молодшого школяра відповідно до його інтересів, хобі, цілей діяльності. Математика, як навчальна дисципліна потребує концентрації уваги та зосередженості, проте якщо молодшому школяру цікава математика, то він задіюватиме і пам'ять, і увагу, бо означене відповідатиме його зацікавленостям та інтересам. Із досліджуваного теоретичного матеріалу, констатуємо, що пам'ять і увага відіграють надзвичайно важливу роль у розвитку, становленню та формуванню молодшого школяра впродовж навчальної та особистісної діяльності.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ ТА УВАГИ ШКОЛЯРІВ МОЛОДШОЇ ШКОЛИ

2.1. Організація дослідження та обґрунтування інструментарію

Програма дослідження особливостей пам'яті та уваги учнів молодшого шкільного віку складається з двох етапів: методологічного та процедурного. Методологічну основу роботи складають теоретичний аналіз розвитку та стан вивченості даної проблеми у психологічній літературі, визначення об'єкту, предмету, мети, завдань дослідження. Процедурний подає опис проведених нами дій для отримання інформації, опис методик і техніки отримання результатів, їх обробку, кількісний та якісний аналізи.

У даному розділі намічені наступні завдання:

- описати організацію дослідження;
- обґрунтувати методики дослідження пам'яті та уваги молодших школярів;
- визначити особливості пам'яті та уваги учнів молодшого шкільного віку;
- зробити висновки.

Опитування щодо психологічних особливостей пам'яті та уваги учнів молодшого шкільного віку проводилось на базі Глинянського освітнього закладу 1-3 ступенів Львівського району, Львівської області. В дослідженні взяло учні 3-їх класів зазначеного закладу освіти в кількості 60 учнів. З них 31 учень 3-А та 29 учнів 3-Б класів, в тому числі 34 дівчаток та 26 хлопчиків. В процесі емпіричного дослідження було використано наступні тести:

- визначення слухової, зорової, моторно-слухової пам'яті;
- визначення запам'ятовування двозначних чисел;
- визначення запам'ятовування слів та геометричних фігур;
- визначення стійкості уваги;
- визначення розподілу та переключення уваги;

- визначення точності уваги та працездатності / втомленості.

Одержані результати підлягали кількісному та якісному аналізу.

Основою навчання у молодшому шкільному віці є певний розвиток пізнавальних процесів (зокрема пам'яті та уваги). Почнемо опис методичного забезпечення з тестів, які досліджують особливості слухової, зорової, моторно-слухової, вербальної, образної пам'яті в учнів молодшого шкільного віку.

Як зазначають дослідники короткочасна пам'ять дозволяє людині переробляти великий об'єм інформації, не перевантажуючи мозок, завдяки тому, що відкидає все непотрібне і залишає потенційно корисне, що є необхідним для розв'язання сьогочасних (актуальних) проблем (оперативна пам'ять). Людина отримує інформацію, яку запам'ятовує за допомогою різних каналів: через слух, зір, рух. Потім ця інформація переробляється та закріплюється, зберігається або забувається. Варто наголосити, що короткочасна пам'ять надзвичайно є важливою в процесі навчання.

Отже, для визначення короткочасної слухової, зорової та моторно-слухової пам'яті було використано методику «Визначення слухової, зорової, моторно-слухової пам'яті» [29]. Тест складається з 3 етапів, на кожному з яких використовується набір із 10 слів, що означають назви предметів живої та неживої природи. На першому етапі слова зачитуються (інформація сприймається на слух), на другому – пропонується очима сприймати написані слова (інформація сприймається через зір), на третьому – читання слів супроводжується їхнім написанням у повітрі (інформація сприймається через зір та рух).

Оцінювання результатів проводиться за такими шкалами:

1 етап. Рівні розвитку короткочасної слухової пам'яті: високий – 6 і більше відтворених слів, середній – 4-5 відтворених слів, низький – 1-3 відтворені слова.

2 етап. Рівні розвитку короткочасної зорової пам'яті: високий – 6 і більше відтворених слів, середній – 4-5 відтворених слів, низький – 1-3 відтворені слова,

3 етап. Рівень розвитку короткочасної моторно-слухової пам'яті: високий – 6 і більше відтворених слів, середній – 4-5 відтворених слів, низький – 1-3 відтворені слова,

Якщо в попередньому тесті використовується в якості стимульного матеріалу буква, то для наступного тесту числові знаки. Для визначення механічної слухової пам'яті використовується методика «Визначення запам'ятовування двозначних чисел» [25], яка складається з двох етапів. На першому етапі зачитується 12 двозначних чисел (інформація сприймається на слух), на другому – демонструються, написані на плакаті (інформація сприймається зором). Після запам'ятання представленого матеріалу числа відтворюються на бланку.

Оцінювання результатів проводиться за такими шкалами:

1 етап. Рівень розвитку механічної слухової пам'яті високий – 7 і більше відтворених пар чисел, середній – 5-6 відтворених пар чисел, низький – 1-4 відтворених пар чисел.

2 етап. Рівень розвитку механічної зорової пам'яті: високий – 8 і більше відтворених пар чисел, середній – 5-7 відтворених пар чисел, низький – 1-4 відтворених пар чисел.

Для визначення короткочасної вербальної та образної пам'яті використовується методика «Визначення запам'ятовування слів та геометричних фігур» [25]. Тест проводиться у два етапи. На першому етапі представляються написані на картках 12 слів (зорове сприйняття буквені інформації), на другому – 9 геометричних фігур (зорове сприйняття образної інформації).

Оцінювання результатів: визначається основний показник продуктивності пам'яті за формулою:

$$T = (c - m / c + n) * 100 \%, \text{ де}$$

T – час відтворення,

c – кількість правильно відтворених елементів,

n – кількість пропущених елементів,

м – кількість помилок.

На час у секундах надається поправка в балах.

Визначається показник короткочасної пам'яті за формулою:

$A = B + T$, де

A_1 – показник короткочасної пам'яті на геометричні образи (образної),

A_2 – показник короткочасної пам'яті на слова (вербальної),

B – показник продуктивності пам'яті,

T – час з урахуванням поправки.

Показники образної та вербальної пам'яті переводяться у стандартні бали, де:

15-19 стенів – високий рівень;

8-14 стенів – середній рівень;

0-7 стенів – низький рівень.

Увага відіграє одну із основних ролей у системі інтелектуальних властивостей особистості. Також значну роль відіграє у навчальній діяльності молодших школярів, вона є основою міцного засвоєння отриманих знань. Адже за умови уважного сприйняття навчального матеріалу він краще закріплюється і це є основою подальшого навчання учнів як в молодшій ланці школи, так і у середній та старшій.

Продовжимо опис методичного забезпечення тих методик, які досліджують такі особливості уваги, як стійкість, розподіл та перемикування уваги в учнів молодшого шкільного віку.

Для міцного засвоєння навчального матеріалу потрібна певна стійкість уваги. Для визначення стійкості уваги у молодших школярів було використано методику «Визначення стійкості уваги» [25]. Для цього застосовано коректурні таблиці Б. Бурдона (зорове сприйняття буквеної інформації), на яких учні, переглядаючи рядки букв, викреслювали літери К та З.

Оцінювання результатів проводиться за такою схемою:

Показники стійкості уваги підраховуються за формулою:

$Q = s * s / m$, де

Q – стійкість уваги,

S – кількість рядків, які переглянув учень,

m – кількість помилок.

Показники стійкості уваги переводяться у стени, де:

13-19 стенив – високий рівень стійкості уваги,

7-12 стенив – середній,

0-6 стенив – низький.

Для сприйняття різної інформації під час навчання важливою для учнів молодшої ланки є вміння розподіляти свою увагу та вміти перемикаєти її залежно від обставин. Для визначення розподілу та переключення уваги учнів було використано методику «Визначення розподілу та переключення уваги» [25]. Тестова методика передбачає застосування бланку методики Р. Немова. На бланку розташовані різні геометричні фігури (зорове сприйняття образної інформації): квадрати, трикутники, кола, ромби; у квадратах ставиться знак плюс, у трикутниках – крапку, у ромбах – риску, у колі – «пташку».

Обробка результатів проводиться за формулою:

$$S = 0,5N - 2,8п / 120, \text{ де}$$

S – показник розподілу та переключення уваги;

N – кількість фігур, які переглянув учень;

П – кількість помилок.

Результати оцінюються за шкалою:

$0,75 < S < 1,0$ – високий рівень розподілу та переключення уваги;

$0,5 < S < 0,75$ – середній рівень;

$S < 0,5$ – низький рівень.

Навчальний матеріал молодшими школярами буде краще засвоюватися якщо вони вміють зосереджувати свою увагу, вміти концентруватися на основному. А також якість навчання залежатиме від того яка працездатність буде в учнів і від того як вони будуть стомлюватися. Для діагностування точності уваги та працездатності / втомленості було використано методику «Визначення точності уваги та працездатності / втомленості» [25], яка

передбачає застосування бланку методики Є. Крепеліна. Учні додають пари однозначних чисел, які надруковані одне під одним (зорове сприйняття числової інформації).

Обробка результатів проводиться підрахуванням коефіцієнту працездатності за формулою:

$$K = S_2 / S_1, \text{ де}$$

K – коефіцієнт працездатності;

S_2 – сума додавань, що правильно виконані, останніх чотирьох рядків;

S_1 – сума додавань, що правильно виконані, перших чотирьох рядків.

Оцінювання результатів:

0, 67-1,0 – високий рівень працездатності та точності уваги, низький рівень втомлюваності;

0,34-0,66 – середній рівень працездатності та точності уваги, а також середній рівень втомлюваності;

0-0,33 – низький рівень працездатності та точності уваги, високий рівень втомлюваності.

Для аналізу отриманих даних було застосовано такий математичний метод як описову статистику.

Отже, для визначення психологічних особливостей пам'яті та уваги молодших школярів ми використали такі методики, як: «визначення слухової, зорової, моторно-слухової пам'яті»; «визначення запам'ятовування двозначних чисел»; «визначення запам'ятовування слів та геометричних фігур»; «визначення стійкості уваги»; «визначення розподілу та переключення уваги»; «визначення точності уваги та працездатності / втомленості». Зазначені методики є валідними, надійними та такими, які широко застосовуються у роботі з дітьми молодшого шкільного віку.

2.2. Особливості пам'яті та уваги школярів молодшої школи

У даному підрозділі проаналізуємо результати опитування молодших школярів щодо рівня розвитку у них пам'яті та уваги.

Опис результатів дослідження пам'яті учнів молодшого шкільного віку.

Пам'ять як пізнавальний процес відіграє одну із основних ролей у засвоєнні учнями шкільних знань. Пам'ять є основою міцного засвоєння текстів, понять у процесі навчання. Від рівня розвитку пам'яті в учнів молодшої ланки школи залежить і швидкість вивчення віршів, текстів, математичних понять, знань з різних галузей.

Отже, рівень розвитку короточасної слухової, зорової та моторно-слухової пам'яті нами визначено за методикою «Визначення слухової, зорової, моторно-слухової пам'яті» [29]. Визначаються такі рівні, як: високий, середній та низький.

Під час першого етапу дослідження у молодших школярів було виявлено показники, які свідчать про наявність у них всіх рівнів розвитку короточасної слухової пам'яті (високий, середній та низький) під час використання словесного матеріалу в якості стимульного матеріалу. Рівні розвитку короточасної слухової пам'яті: високий – 6 і більше відтворених слів, середній – 4-5 відтворених слів, низький – 1-3 відтворені слова.

Отримані результати щодо рівнів розвитку короточасної слухової пам'яті всіх досліджуваних представлено на рисунку 2.1.

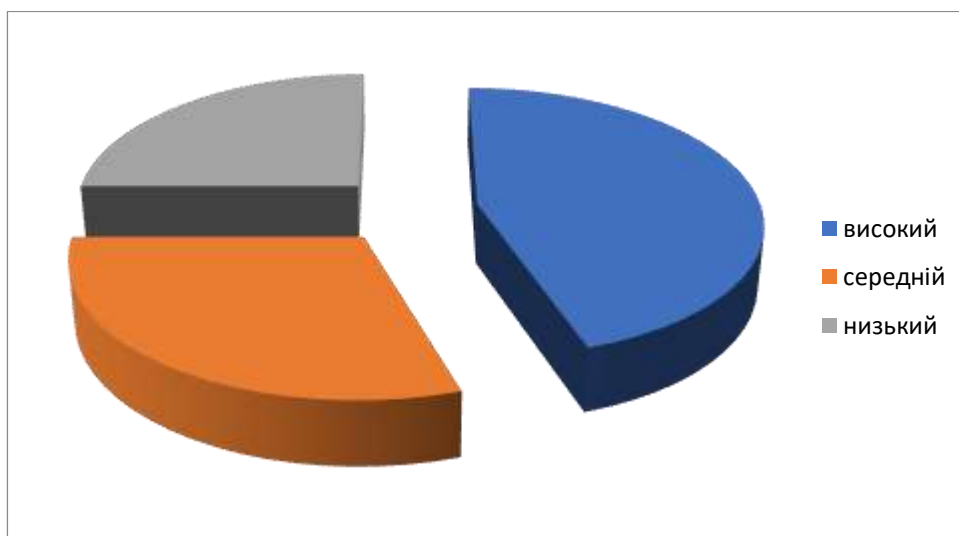

Рис. 2.1. Загальні результати тесту на визначення короточасної слухової пам'яті

Як бачимо на рис. 2.1 за проведеною методикою визначено результати, які свідчать про те, що серед учнів спостерігаються всі рівні розвитку пам'яті (високий, середній та низький). Так, двадцять сім молодших школярів (45%) мають високий рівень розвитку короточасної слухової пам'яті (6 і більше відтворених слів), вісімнадцять досліджуваних (30%) мають середній рівень (4-5 слів), п'ятнадцять дітей (25%) виявляють низький рівень (3 і менше відтворених слів).

Числові результати дослідження короточасної слухової пам'яті у молодших школярів по класах та разом представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Результати тесту на визначення короточасної слухової пам'яті

Рівні розвитку короточасної слухової пам'яті	3-А к-сть учнів	% від загальної кількості	3-Б кількість учнів	% від загальної кількості	Загальна кількість учнів	% від загальної кількості
Високий	15	48,4	12	41,4	27	45
Середній	10	32,3	8	27,6	18	30
Низький	6	19,3	9	31	15	25
Разом	31	100	29	100	60	100

Як бачимо в таблиці 2.1 представлено числові дані рівнів розвитку пам'яті молодших школярів. Так, у 3-А класі більше учнів, що демонструють високий рівень короточасної слухової пам'яті та середній (80,7%). Щодо 3-Б класу, то тут більше тих хто має низький рівень розвитку короточасної пам'яті інформації, що сприймається на слух (31%).

Отже, в результаті дослідження були виявлені показники, які свідчать про переважання високого та середнього рівнів розвитку короточасної слухової пам'яті при використанні словесного матеріалу, яка в тесті дорівнює 6 і більше та 4-5 відповідно відтвореним словам.

Другий етап був присвячений визначенню короточасної зорової пам'яті в учнів молодшого шкільного віку. Було виявлено показники, які свідчать про всі рівні розвитку короточасної зорової пам'яті при використанні словесного

матеріалу (високий, середній та низький). Рівні розвитку короткочасної зорової пам'яті: високий – 6 і більше відтворених слів, середній – 4-5 відтворених слів, низький – 1-3 відтворені слова.

Отримані результати щодо рівнів розвитку короткочасної зорової пам'яті всіх досліджуваних представлено на рисунку 2.2.

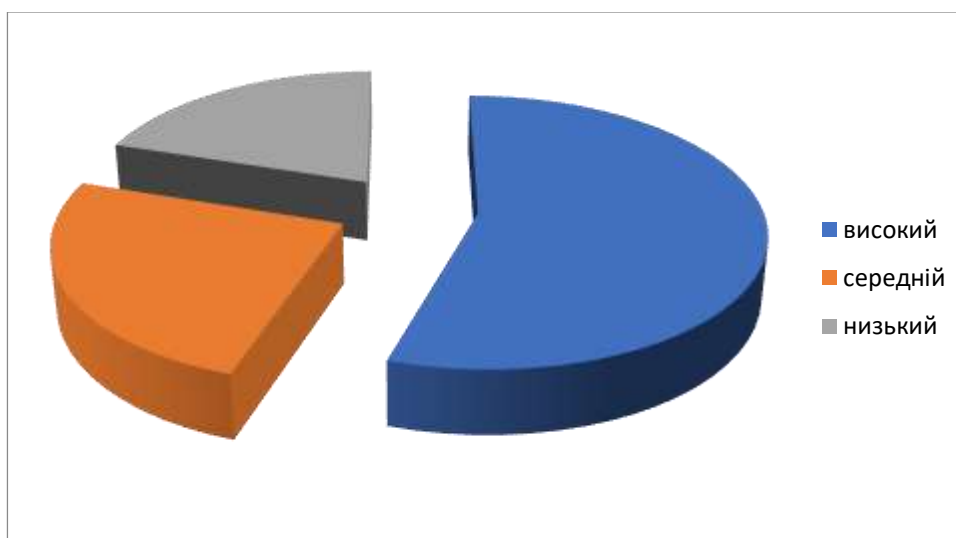

Рис. 2.2. Загальні результати тесту на визначення короткочасної зорової пам'яті

Як свідчать дані рисунку 2.2 під час другого етапу виявлено такі результати, які свідчать про те, що тридцять три досліджуваних (55%) мають високий рівень розвитку короткочасної зорової пам'яті (6 і більше відтворених слів), п'ятнадцять молодших школярів (25%) – середній рівень (4-5 відтворених слів), дванадцять учнів (20%) – низький рівень прояву короткочасної зорової пам'яті (1-3 відтворених слів).

Числові результати дослідження короткочасної зорової пам'яті у молодших школярів представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Результати тесту на визначення короткочасної зорової пам'яті

Рівні розвитку короткочасної зорової пам'яті	3-А кількість учнів	% від загальної кількості	3-Б кількість учнів	% від загальної кількості	Загальна кількість учнів	% від загальної кількості
Високий	14	45,2	11	37,9	33	55
Середній	12	38,7	8	27,6	15	25
Низький	5	16,1	10	34,5	12	20
Разом	31	100	29	100	60	100

Як бачимо в таблиці 2.2 містяться числові дані щодо рівнів розвитку короткочасної пам'яті (інформація сприймається на слух) по класах. Так, показники розвитку пам'яті учнів різних класів свідчать про те, що з високим рівнем короткочасної слухової пам'яті в 3-А класі учнів є більше, ніж в 3-Б класі 45,2% та 37,9% відповідно). Середнього рівня показники є аналогічними (38,7% та 27,6% відповідно). Щодо низького рівня, то учнів з таким рівнем у 3-Б класі більше, ніж у 3-А класі (34,5% та 16,1% відповідно).

Отже, у результаті дослідження були виявлені показники, які свідчать про переважаючу кількість учнів в 3-Б класі, що мають середній та низький рівень розвитку короткочасної слухової пам'яті при використанні словесного матеріалу. Щодо 3-А класу, то тут переважає високий та середній рівень розвитку. Отримані дані свідчать про те, що молодші школярі 3-А класу мають хороший рівень розвитку пам'яті, а 3-Б класу недостатній і вони потребують занять з розвитку у них пам'яті.

Третій етап був присвячений визначенню короткочасної моторно-слухової пам'яті в учнів молодшого шкільного віку. Було виявлено показники, які свідчать про всі рівні розвитку короткочасної моторно-слухової пам'яті (високий, середній та низький). Рівні розвитку короткочасної моторно-слухової пам'яті: високий – 6 і більше відтворених слів, середній – 4-5 відтворених слів, низький – 1-3 відтворені слова.

Отримані результати щодо рівнів розвитку короткочасної моторно-слухової пам'яті всіх досліджуваних представлено на рисунку 2.3.

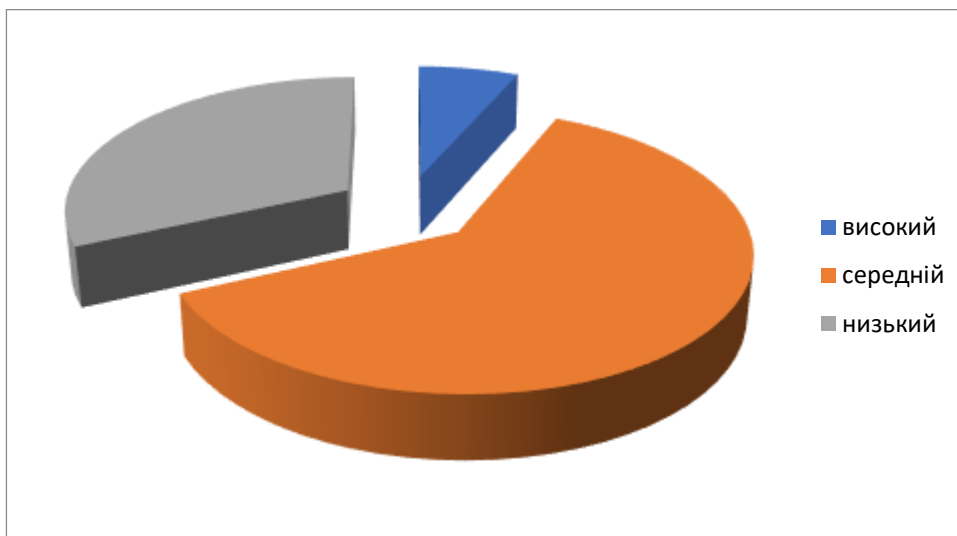

Рис. 2.3. Загальні результати тесту на визначення короткочасної моторно-слухової пам'яті

Як свідчать дані, що зображено на рисунку 2.3 більше частина молодших школярів має низький рівень розвитку короткочасної моторно-слухової пам'яті. Так, під час другого етапу виявлено такі результати, які свідчать про те, що чотирьох досліджуваних (6,6%) мають високий рівень розвитку короткочасної моторно-слухової пам'яті, тридцять сім молодших школярів (61,6%) виявляють середній рівень, дев'ятнадцять учнів (31,8%) виявляють низький рівень прояву. Очевидно молодші школярі при запам'ятанні інформації на слух та через рух не можуть зосередитися.

Числові результати дослідження короткочасної моторно-слухової пам'яті у молодших школярів представлено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Результати тесту на визначення короткочасної моторно-слухової пам'яті

Рівні розвитку короткочасної слухової пам'яті	3-А кількість учнів	% від загальної кількості	3-Б кількість учнів	% від загальної кількості	загальна кількість учнів	% від загальної кількості
Високий	3	9,7	1	3,5	4	6,6
Середній	20	64,5	17	58,6	37	61,6
Низький	8	25,8	11	37,9	19	31,8
Разом	31	100	29	100	60	100

Як бачимо в таблиці 2.2 містяться числові дані щодо рівнів розвитку короткочасної пам'яті (інформація сприймається на слух та рух) по класах. Так, з високим рівнем короткочасної моторно-слухової пам'яті в обох класах учнів налічується мала кількість, в основному проявляється середній рівень (3-А клас – 64,5%, 3-Б клас – 58,6%). Щодо низького рівня, то учнів з низьким рівнем у 3-А класі біля четвертої частини (25,8%), у 3-Б класі учнів третина (37,9%). Отримані дані свідчать про недостатній рівень розвитку моторно-слухової пам'яті в учнів обох класів.

Для доброго засвоєння математичних знань потрібен хороший рівень розвитку пам'яті, який визначається за допомогою використання математичних знаків. З метою визначення механічної слухової пам'яті використано методику «Визначення запам'ятовування двозначних чисел» [25], яка складається з двох етапів. На першому етапі зачитується 12 двозначних чисел, на другому вони демонструються, які написані на плакаті. Після запам'ятання представленого матеріалу числа відтворюються на бланку.

У результаті було виявлені показники, які переважно свідчать про середній та низький рівень розвитку механічної слухової пам'яті на основі використання числового матеріалу (сприймання на слух). В тесті ці показники дорівнюють 5-6 та 1-4 відтвореним парам чисел (відповідно).

Отримані результати щодо рівнів розвитку механічної слухової пам'яті всіх досліджуваних представлено на рисунку 2.4.

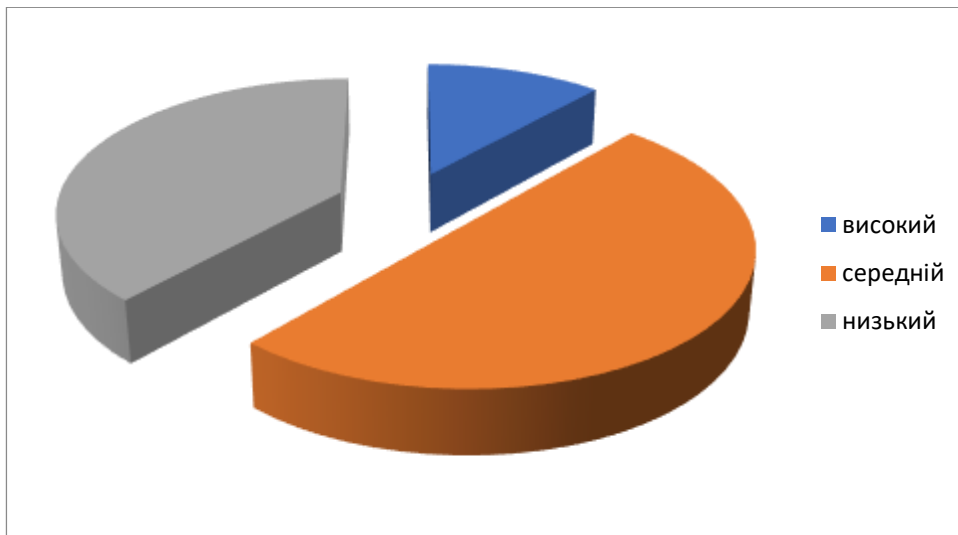

Рис. 2.4. Загальні результати тесту на визначення механічної слухової пам'яті

Як бачимо на рисунку 2.4 більше половини молодших школярів мають високий та середній рівень розвитку пам'яті. Так, сім досліджуваних (11,6%) мають високий рівень розвитку механічної слухової пам'яті, тридцять молодших школярів (50%) виявляють середній рівень, двадцять три учнів молодших класів (38,4%) мають низький. Оскільки виявлено третину тих хто має низький рівень розвитку механічної пам'яті при сприйманні на слух, а значну частину матеріалу учні сприймають на слух, то вважаємо, що ці діти потребують проведення занять з розвитку пізнавальних процесів.

Доцільним виявляється порівняльний аналіз отриманих даних серед учнів класів. Числові результати дослідження представлено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Результати тесту на визначення механічної слухової пам'яті

Рівні розвитку механічної слухової пам'яті	3-А кількість учнів	% від загальної кількості	3-Б кількість учнів	% від загальної кількості	загальна кількість учнів	% від загальної кількості
Високий	5	16,1	2	6,9	7	11,6
Середній	18	58	12	41,4	30	50
Низький	8	25,9	15	51,7	23	38,4
Разом	31	100	29	100	60	100

Як зазначено в таблиці 2.4 молодші школярі 3-А класу виявляють вищий рівень розвитку механічної слухової пам'яті: учнів з високим рівнем є 16,1%, а з середнім рівнем 58%. Щодо 3-Б класу, то тут менше учнів, що мають високий рівень (6,9%), та середній (41,4%). І відповідно у 3-А класі із низьким рівнем розвитку механічної слухової пам'яті є біля четвертої частини, а у 3-Б класі їх більше 50%.

Отже, в загальному можна зазначити, що запам'ятовування цифрового матеріалу є більш складним для учнів молодшої ланки школи.

Другий етап методики «Визначення запам'ятовування двозначних чисел» передбачає використання стимульного матеріалу, який сприймається зором. Під час другого етапу в результаті було виявлені показники, які свідчать про переважно середній та низький рівень розвитку механічної зорової пам'яті на основі використання числового матеріалу (сприймання інформації зором). В тесті ці показники дорівнюють 5-6 та 1-4 відтвореним парам чисел (відповідно).

Отримані результати щодо рівнів розвитку механічної слухової пам'яті всіх досліджуваних представлено на рисунку 2.5.

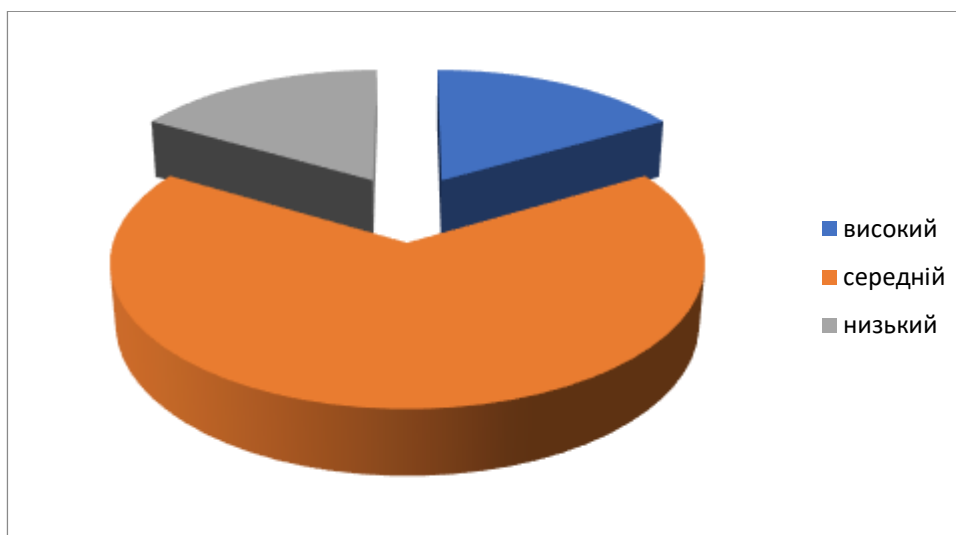

Рис. 2.5. Загальні результати тесту на визначення механічної зорової пам'яті

Як бачимо на рисунку 2.5 переважна кількість молодших школярів має середній рівень розвитку механічної зорової пам'яті. Так, сорок досліджуваних (66,8%) мають середній рівень прояву цієї пам'яті в обох класах, в той же час десять учнів молодших класів (16,6%) виявляють високий рівень розвитку механічної зорової пам'яті та десять молодших школярів (16,6%) мають її низький рівень розвитку.

Числові результати даних щодо рівнів розвитку механічної зорової пам'яті представлено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Результати тесту на визначення механічної зорової пам'яті

Рівні розвитку механічної зорової пам'яті	3-А кількість учнів	% від загальної кількості	3-Б кількість учнів	% від загальної кількості	Загальна кількість учнів	% від загальної кількості
Високий	6	19,4	4	13,8	10	16,6
Середній	22	71	18	62	40	66,8
Низький	3	9,6	7	24,2	10	16,6
Разом	31	100	29	29	60	100

Щодо порівняння результатів у класах, то як бачимо в таблиці 2.5, учні 3-А класу виявляють вищий рівень розвитку механічної зорової пам'яті (90%

опитаних) демонструють високий та середній рівні (19,4% та 71% відповідно). Щодо 3-Б класу, то таких у ньому є менше (біля 75% учнів), що навчаються в даному класі: високого рівня є 13,8% опитаних, середнього рівня – 62% досліджуваних. Тобто це свідчить про те, що та інформація, що сприймається на слух краще запам'ятовується молодшими школярами.

Отже, в загальному можна зазначити, що запам'ятання цифрового матеріалу є більш складним для учнів молодшої ланки школи, ніж інший буквений матеріал. В той же час інформація, що сприйнята на слух краще сприймається і запам'ятовується, ніж та, яку сприймають зором.

Молодші школярі, що навчаються в третіх класах на уроках з математики вивчають геометричні фігури, тому для визначення рівня розвитку короткочасної вербальної та образної пам'яті з використанням зорового матеріалу (слова та образи – геометричні фігури) застосовано методику «Визначення запам'ятовування слів та геометричних фігур» [14], яка проводиться у два етапи. На першому етапі представляються написані на картках 12 слів (наприклад, річка, вода, молоко, обід, копійка, жолудь, долина, бджола, час, ведмідь, папір, двері), на другому етапі 9 геометричних фігур.

У результаті дослідження були виявлені показники, які свідчать в основному про високий та середній рівень розвитку короткочасної образної та вербально-логічної пам'яті, яка в тесті дорівнює 15-19 та 8-14 стеном відповідно.

Отримані загальні результати щодо рівнів розвитку короткочасної образної пам'яті всіх досліджуваних представлено на рисунку 2.6.

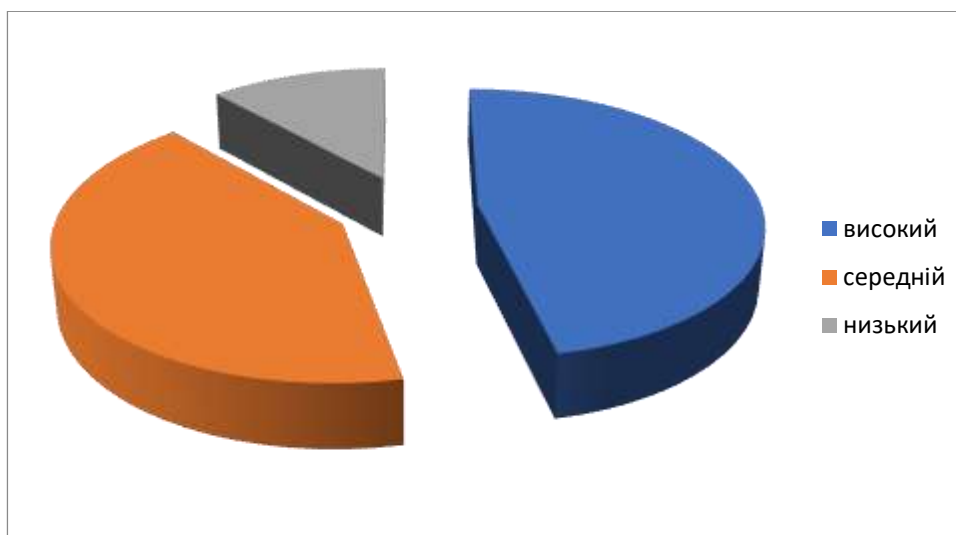

Рис. 2.6. Загальні результати тесту на визначення короточасної образної пам'яті

Як бачимо на рисунку 2.6 загальні дані по всіх досліджуваних свідчать, що двадцять вісім досліджуваних (46,6%) мають високий рівень розвитку короточасної образної пам'яті, двадцять п'ять молодших школярів (41,7%) виявляють середній рівень, а сім учнів молодших класів (11,7%) низький. Тобто переважна кількість учнів має достатньо хороший рівень розвитку образної пам'яті. Очевидно діти молодшого шкільного віку краще запам'ятовують інформацію, що пов'язана з певною наочністю.

Числові результати представлено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Результати тесту на визначення короточасної образної пам'яті

Рівні розвитку вербально-логічної та образної пам'яті	3-А кількість учнів	% від загальної кількості	3-Б кількість учнів	% від загальної кількості	Загальна кількість учнів	% від загальної кількості
Високий	15	48,4	13	45	28	46,6
Середній	12	38,7	13	45	25	41,7
Низький	4	12,9	3	10	7	11,7
Разом	31	100	29	100	60	100

Як бачимо в таблиці 2.6 серед школярів обох класів учнів з високим та середнім рівнями розвитку короткочасної зорової пам'яті є майже рівною. Так, у 3-А класі учнів з високим рівнем розвитку є 48,4%, а у 3-Б класі їх є 45%, із середнім рівнем у 3-А класі є 38,7%, а у 3-Б класі їх є 45%.

Отже, у школярів 3-їх класів хороший рівень розвитку пам'яті при використанні наочної інформації.

Наразі представимо результати щодо рівнів розвитку короткочасної словесно-логічної пам'яті всіх досліджуваних 3-їх класів на рисунку 2.7.

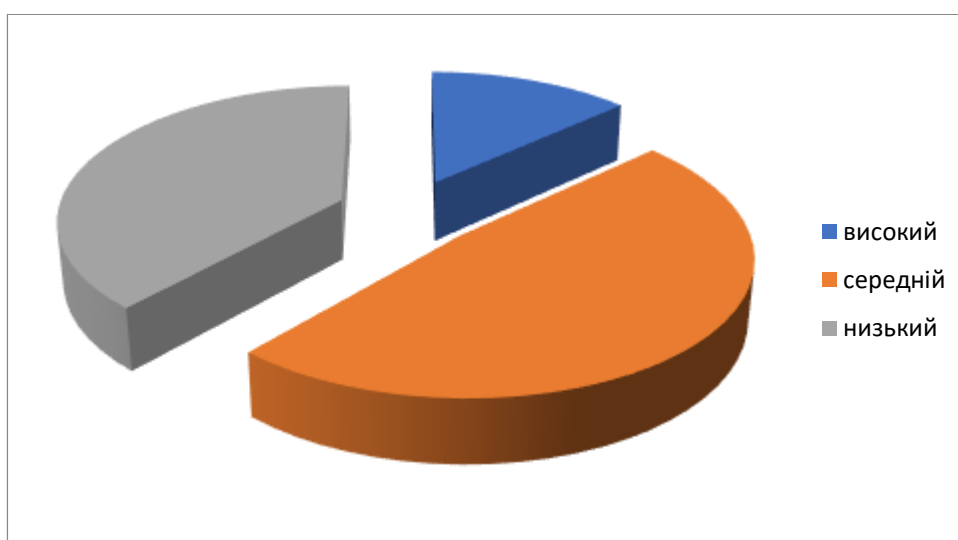

Рис. 2.7. Загальні результати тесту на визначення короткочасної словесно-логічної пам'яті

Як бачимо на рисунку 2.7 загальні дані по всіх досліджуваних свідчать, що вісім досліджуваних (13,3%) мають високий рівень розвитку короткочасної словесно-логічної пам'яті, двадцять дев'ять молодших школярів (48,3%) виявляють середній рівень, а двадцять вісім учнів молодших класів (38,4%) низький. Тобто більше половини опитаних має такий рівень розвитку словесно-логічної пам'яті, який дозволяє їм запам'ятовувати навчальні завдання. Очевидно діти молодшого шкільного віку гірше запам'ятовують інформацію, що подається словесно.

Числові дані короткочасної словесно-логічної пам'яті представлено у таблиці 2.7.

**Результати тесту на визначення короткочасної вербально-логічної
та образної пам'яті**

Рівні розвитку короткочасної вербально-логічної та образної пам'яті	3-А кількість учнів	% від загальної кількості	3-Б кількість учнів	% від загальної кількості	Загальна кількість учнів	% від загальної кількості
Високий	5	16,1	3	10,4	8	13,3
Середній	18	58	11	37,9	29	48,3
Низький	8	25,9	15	51,7	23	38,4
Разом	31	100	29	100	60	100

Щодо порівняння показників у школярів обох класів, то бачимо, що високий рівень короткочасної словесно-логічної пам'яті має мала кількість учнів в обох класах (у 3-А класі їх є 16,1%, у 3-Б класі – 10,4%). Щодо середнього рівня, то у 3-А класі їх є 58%, а у 3-Б класі – 37,9%. У 3-А класі виявлено четверта частина з низьким рівнем, а у 3-Б класі більше половини виявляють низький рівень розвитку короткочасної словесно-логічної пам'яті.

Також нами було визначено рівень загального розвитку пам'яті. В результаті дослідження були виявлені показники, які свідчать про нерівномірність розподілу у вибірці загального рівня розвитку короткочасної пам'яті.

Щодо загального рівня пам'яті у молодших школярів, то отримані загальні дані представлено на рисунку 2.8.

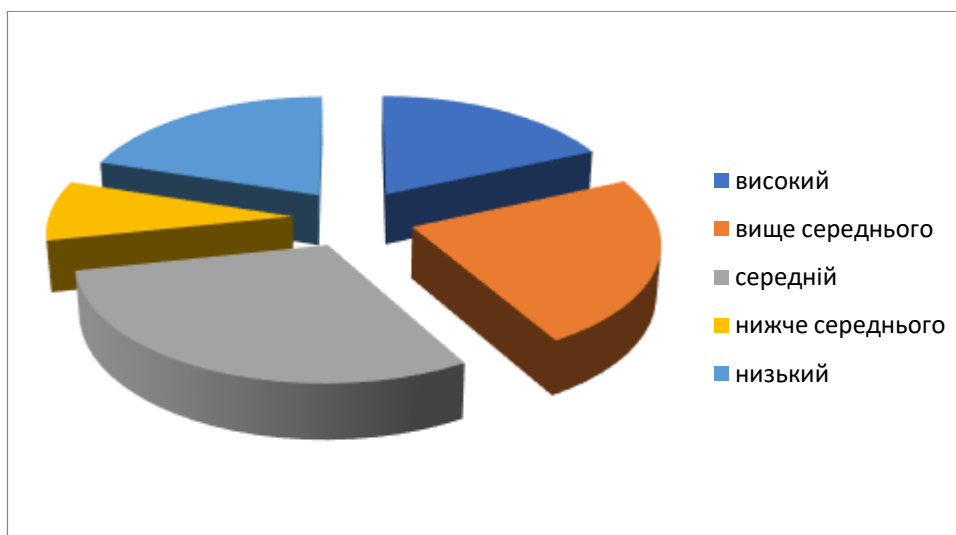

Рис. 2.8. Загальні результати щодо загального рівня розвитку пам'яті

Як бачимо на рисунку 2.8 одинадцять досліджуваних (18,3%) мають високий рівень розвитку, чотирнадцять учнів (23,4%) виявляють вище середнього рівень, вісімнадцять молодших школярів (30%) рівень середній, п'ять осіб (8,3%) показують нижче середнього, дванадцять досліджуваних (20%) низький рівень.

Числові дані щодо загального рівня пам'яті розміщено у таблиці 2.8

Таблиця 2.8

Результати тесту на визначення загального рівня пам'яті

Рівні розвитку пам'яті	3-А кількість учнів	% від загальної кількості	3-Б кількість учнів	% від загальної кількості	Загальна кількість учнів	% від загальної кількості
Високий	7	22,6	4	13,8	11	18,3
Вище середнього	7	22,6	7	24,1	14	23,4
Середній	11	35,4	7	24,1	18	30
Нижче середнього	3	9,7	2	6,9	5	8,3
Низький	3	9,7	9	31,1	12	20
Разом	31	100	29	100	60	100

Щодо порівнянь показників в учнів молодшого шкільного віку різних класів, то бачимо наступне. У 3-А класі учнів з високим та вище середнього загального рівня пам'яті більше, ніж у 3-Б класі (45,2% та 37,9% відповідно). В

той же час серед учнів 3-Б класу більше школярів з низьким загальним рівнем пам'яті (у три рази) 31,1% проти 9,7%.

Отже, школярі молодшої ланки школи в основному мають високий та середній рівень короткочасної пам'яті, що дозволяє їм засвоювати знання, які вони отримують під час навчання та у процесі виконання домашнього завдання.

Аналіз результатів дослідження уваги учнів молодшого шкільного віку.

Наступним нашим аналізом стали результати дослідження уваги учнів молодшої ланки школи.

Розвиток уваги у молодшому шкільному віці достатньо сильно розвивається. Якщо увага є недостатньо сформована, то процес навчання є неможливим. На уроці учитель привертає увагу учнів до учбового матеріалу, намагається утримати увагу тривалий час, перемикає з одного виду роботи на інший вид. Молодші школярі є набагато уважнішими, ніж діти дошкільного віку. Учні молодшого шкільного віку здатні сконцентрувати увагу на нецікавих діях, в той же час в них домінує мимовільна увага. Для дітей цього віку зовнішні враження є сильним відволікаючим фактором, їм важко зосередитись на незрозумілому складному матеріалі. Увага молодших школярів має невеликий об'єм, має малу стійкість. Час впродовж якого вони можуть зосереджено займатися однією справою від 10 до 20 хвилин. Увага відіграє одну із основних ролей у системі інтелектуальних властивостей особистості. Увага є основою міцного засвоєння знань у молодшому шкільному віці.

Для визначення стійкості уваги у молодших школярів було використано методику «Визначення стійкості уваги» [25]. Для цього застосовуються коректурні таблиці Б. Бурдона, на яких учні, переглядаючи рядки букв, викреслювали літери К та З. Показники стійкості уваги переводилися у стени, де 13-19 стенів визначалися в межах високого рівня стійкості уваги, 7-12 стенів в межах середнього рівня та 0-6 стенів – низького.

У результаті дослідження були виявлені показники, які свідчать про переважно високий та середній рівень стійкості уваги.

Щодо визначення стійкості уваги у молодших школярів, то отримані загальні дані представлено на рисунку 2.9.

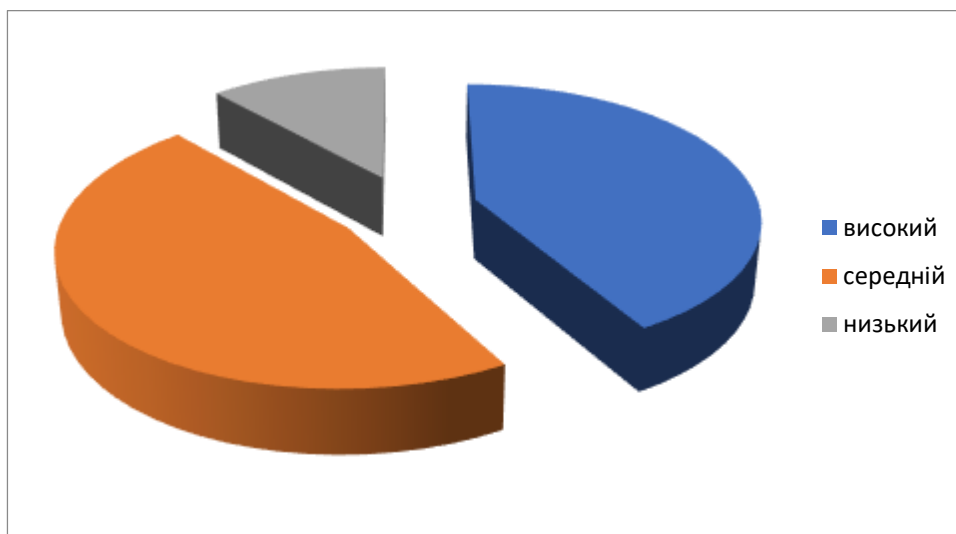

Рис. 2.9. Загальні результати стійкості уваги

Як бачимо на рисунку 2.9 результати опитування свідчать про те, що двадцять п'ять досліджуваних (41,7%) мають високий рівень стійкості уваги, двадцять чотири молодших школярів (46,6%) виявляють середній рівень, одинадцять осіб (11,7%) низький рівень.

Числові дані щодо стійкості уваги представлено у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Результати тесту на визначення стійкості уваги

Рівні розвитку стійкості уваги	3-А кількість учнів	% від загальної кількості	3-Б кількість учнів	% від загальної кількості	Загальна кількість учнів	% від загальної кількості
Високий	12	38,7	13	44,8	25	41,7
Середній	11	35,5	13	44,8	24	46,6
Низький	8	25,8	3	10,4	11	11,7
Разом	31	100	29	100	60	100

В таблиці 2.9 зазначено відмінності показників стійкості уваги у класах. Серед учнів 3-Б класі більше учнів з високим та середнім рівнем прояву стійкості уваги. Тобто молодші школярі 3-Б класу є більш уважними, прикладають більше зусиль для отримання інформації.

Наступним нашим кроком було визначення розподілу та перемикання уваги в учнів було використано методику «Визначення розподілу та переключення уваги» [25], який передбачає застосування бланку методики Р. Немова. На бланку розташовані різні геометричні фігури: квадрати, трикутники, кола, ромби; у квадратах ставиться знак плюс, у трикутниках – крапку, у ромбах – риску, у колі – «пташку». Результати оцінюються за шкалою: $0,75 < S < 1,0$ – високий рівень розподілу та перемикання уваги; $0,5 < S < 0,75$ – середній рівень та $S < 0,5$ – низький рівень.

У результаті дослідження були виявлені показники, які свідчать про переважання високого та середнього рівня розподілу та перемикання уваги. Отримані загальні дані представлено на рисунку 2.10.

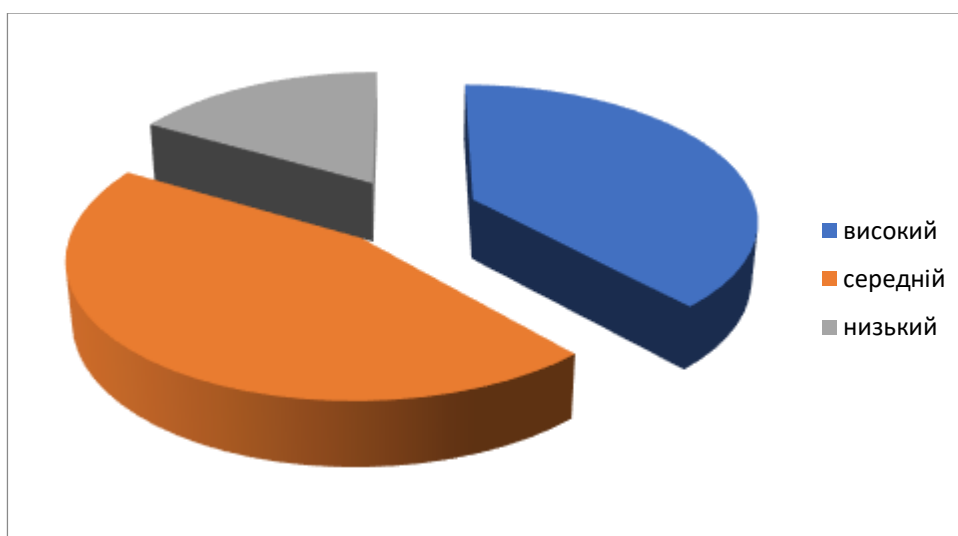

Рис. 2.10. Загальні результати розподілу та перемикання уваги

Як бачимо на рисунку 2.10 результати опитування свідчать про те, що двадцять троє досліджуваних (38,3%) мають високий рівень розподілу та перемикання уваги, двадцять сім учнів молодших класі (45%) демонструють середній рівень та десять молодших школярів (16,7%) низький рівень. Тобто переважна кількість опитаних мають хороший рівень розвитку розподілу та перемикання уваги.

Числові результати розподілу та перемикання уваги надано в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Результати тесту на визначення розподілу та перемикання уваги

Рівні розвитку розподілу та перемикання уваги	3-А кількість учнів	% від загальної кількості	3-Б кількість учнів	% від загальної кількості	Загальна кількість учнів	% від загальної кількості
Високий	13	42	10	34,4	23	38,3
Середній	15	48,4	12	41,4	27	45
Низький	3	9,6	7	24,2	10	16,7
Разом	31	100	29	100	60	100

Як бачимо в таблиці 2.10 представлено показники розподілу та перемикання уваги учнів різних класів. Ми помітили, що у 3-А класі учнів з високим та середнім рівнем розподілу та перемикання уваги більше, ніж у 3-Б класі. В той же час третина учнів 3-Б класу мають низький рівень розвитку розподілу та перемикання уваги.

Отже, молодші школярі мають достатній рівень розподілу та перемикання уваги, що є доброю основою їхнього навчання.

З метою діагностування точності уваги та працездатності / втомленості було використано методику «Визначення точності уваги та працездатності / втомленості» [7]. Цей тест передбачає застосування бланку методики Є.Крепеліна, в якому молодші школярі додають пари однозначних чисел, що надруковані одне під одним. В результаті визначаються такі рівні (0,67-1,0 - високій рівень працездатності та точності уваги, низький рівень втомлюваності; 0,34 - 0,66 середній рівень працездатності та точності уваги, рівень втомлюваності та 0 – 0,33 низький рівень працездатності та точності уваги, високий рівень втомлюваності).

У результаті дослідження були виявлені показники, які свідчать про переважання високого та середнього точності уваги та працездатності. Отримані загальні дані представлено на рисунку 2.11.

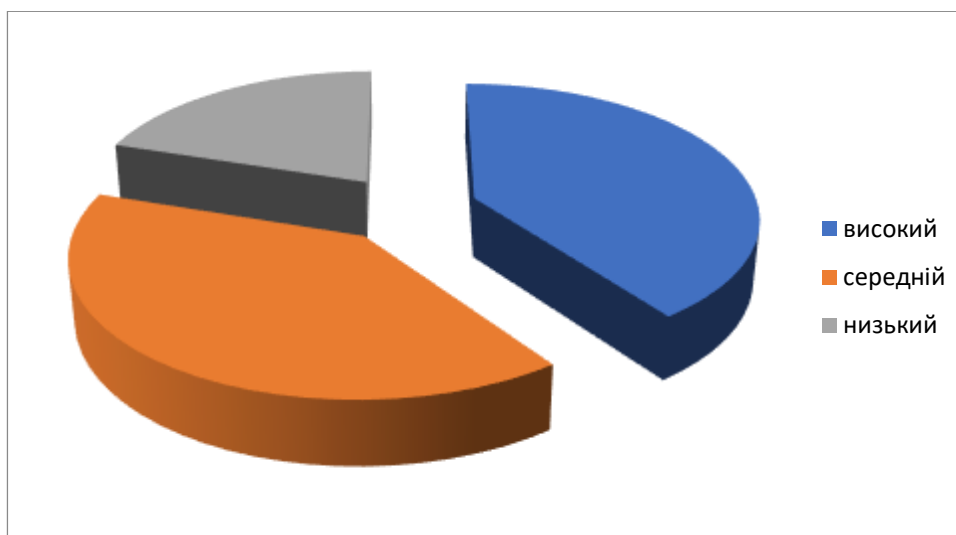

Рис. 2.11. Загальні результати точності уваги та працездатності

Як бачимо на рисунку 2.10 виявлено показники, які свідчать про високий та середній рівень точності уваги та працездатності. Отже двадцять чотири досліджуваних (40%) мають високий рівень точності уваги та працездатності, двадцять чотири молодші школярі (40%) демонструють середній рівень, дванадцять учнів (20%) мають низький рівень прояву.

Числові дані представлено в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Результати тесту на визначення точності уваги та працездатності

Рівні точності уваги та працездатності	3-А кількість учнів	% від загальної кількості	3-Б кількість учнів	% від загальної кількості	Загальна кількість учнів	% від загальної кількості
Високий	11	35,5	13	44,8	24	40
Середній	12	38,7	12	41,4	24	40
Низький	8	25,8	4	13,8	12	20
Разом	31	100	29	100	60	100

Щодо відмінностей між класами, то серед учнів 3-Б класу більше з них має високий рівень прояву точності уваги та працездатності. 3-А клас 35,5%, а 3-Б клас 44,8%. Щодо середнього рівня, то тут показники є дещо наближеними: 38,7% та 41,4% відповідно. В той же час серед учнів 3-А четверта частина має низький рівень точності уваги та працездатності.

Основою успішного засвоєння навчальних знань молодших школярів також і є фізичний стан, зокрема рівень їхнього стомлення. Саме тому зараз опишемо отримані результати показників втомлюваності у досліджуваних.

Отримані загальні дані представлено на рисунку 2.12.

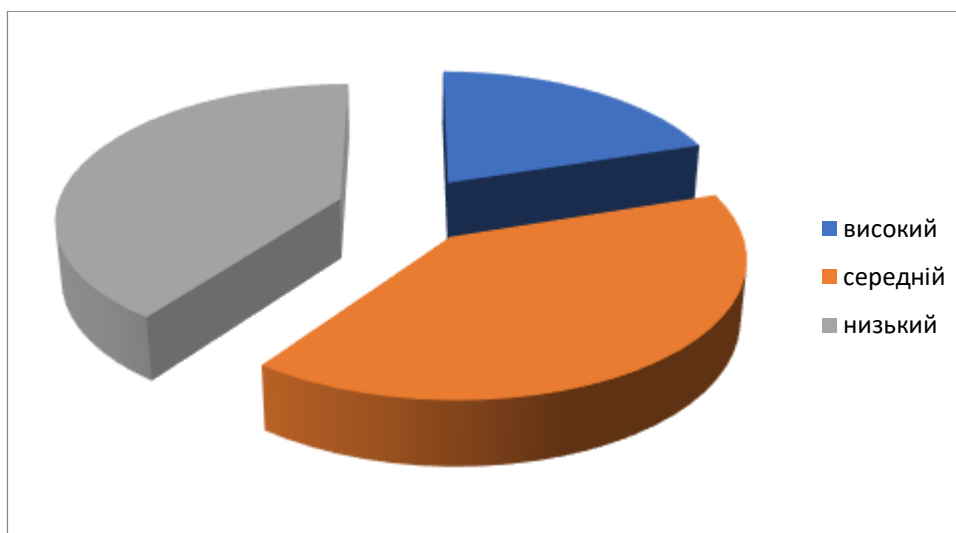

Рис. 2.12. Загальні результати втомлюваності

Як бачимо на рисунку 2.12 виявлено показники, які свідчать про середній та низький рівень втомлюваності. Тобто дванадцять досліджуваних (20%) мають низький рівень втомлюваності, двадцять чотири молодших школярів (40%) мають середній рівень та двадцять чотири учні (40%) демонструють рівень високий.

Числові дані за даним показником ми представили в таблиці 2.12.

Таблиця 2.12

Результати тесту на визначення втомлюваності

Рівні Втомлюваності	3-А кількість учнів	% від загальної кількості	3-Б кількість учнів	% від загальної кількості	Загальна кількість учнів	% від загальної кількості
Високий	8	25,8	4	13,8	12	20
Середній	12	38,7	12	41,4	24	40
Низький	11	35,5	13	44,8	24	40
Разом	31	100	29	100	60	100

Щодо відмінностей між класами, то бачимо (таблиця 2.12), що серед учнів 3-А класу четверта частина учнів має високий рівень втомлюваності, а це свідчить про необхідність налагодження відпочинку для цих учнів.

Також ми визначили загальний рівень уваги в учнів молодшої ланки школи. Отримані загальні дані представлено на рисунку 2.13.

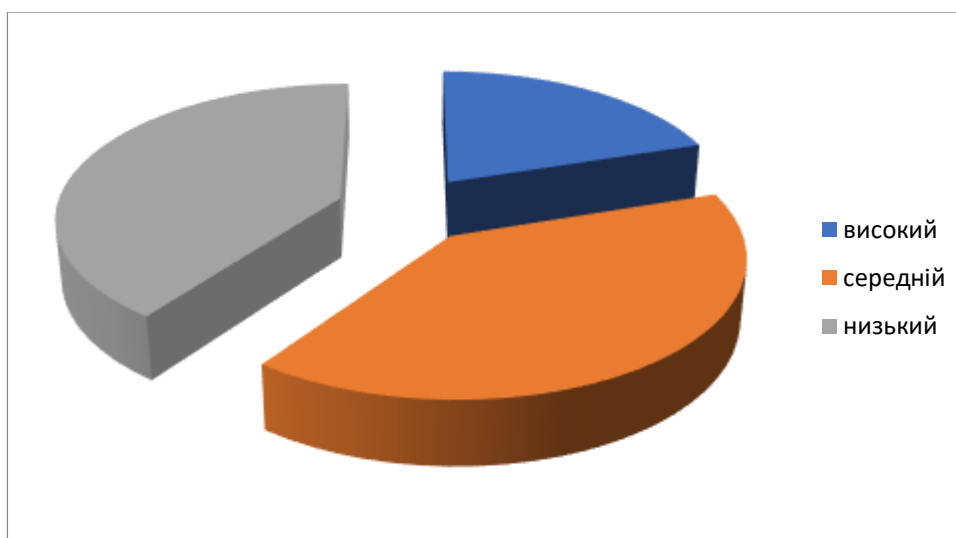

Рис. 2.13. Загальні результати загального рівня уваги

Як бачимо на рисунку 2.13 двадцять вісім досліджуваних (46,7%) мають високий рівень загальної уваги, двадцять два молодших школярів (36,7%) мають середній рівень прояву та десять учнів молодших класів (16,6%) демонструють рівень високий.

Числові результати дослідження було представлено в таблиці 2.13.

Таблиця 2.13

Результати тесту на визначення загального рівня уваги

Рівень уваги	3-А кількість учнів	% від загальної кількості	3-Б кількість учнів	% від загальної кількості	Загальна кількість учнів	% від загальної кількості
Високий	13	42	15	51,7	28	46,7
Середній	12	38,7	10	34,5	22	36,7
Низький	6	19,3	4	13,8	10	16,6
Разом	31	100	29	100	60	100

Щодо відмінностей між класами (таблиця 2.13), то зазначаємо, що серед учнів 3-Б класу більше є з високим рівнем загальної уваги, ніж серед учнів 3-А класу (51,7% та 42% відповідно). Щодо низького рівня, то більше таких учнів у 3-А класі.

Отримані дані щодо пам'яті та уваги у молодших школярів порівняли з рівнем їхніх навчальних досягнень. В результаті виявлено наступне: у тих учнів, що мають високий рівень розвитку пам'яті та уваги і високий рівень навчальних досягнень. Учні, що демонструють середній рівень розвитку пам'яті та уваги мають достатній та середній рівень досягнень у навчанні. Ті, хто має низький рівень розвитку зазначених пізнавальних процесів мають труднощі під час засвоєння навчального матеріалу як під час класного навчання, так і під час виконання домашніх завдань.

Отже, результати дослідження свідчать, що переважна кількість учнів молодшого шкільного віку мають високий та середній рівень розвитку пам'яті та уваги. Також виявлено, що особливості розвитку пам'яті та уваги мають вплив на можливості щодо засвоєння навчальних знань та рівень навчальної успішності.

2.3. Розвивальна та корекційна робота з розвитку пам'яті та уваги учнів молодшого шкільного віку

У даному підрозділі на основі аналізу різних джерел [5, 7, 12, 13, 15, 17, 28, 30] описано загальні алгоритми надання психологічної допомоги учням молодшого шкільного віку з розвитку пам'яті та уваги.

Всі вчителі об'єднанні однією спільною метою – виховати, навчити дітей, допомогти їм пройти неповторний і складний шлях навчання, розвитку її ініціативи, самостійності, допомогти їм стати повноцінними дорослими членами суспільства. Проте, не всі педагоги враховують індивідуально-психологічні та вікові особливості пам'яті та уваги учнів.

Вчителі, педагоги, батьки часто вважають, що у всі діти є однаковими, всі діти можуть добре та успішно вчитися, а неуспішність у навчанні є тільки

результатом лінощів дітей. Достатньо нерідко вчителі, батьки на словах погоджуючись з думкою, що не всі діти можуть вчитися успішно, однак в реальності проявляють інакше ставлення і психологічно неготові до перебудови навчального процесу. Оновлення підходів до навчання передбачає нові пошуки, нові способи, нове наповнення навчально-виховного процесу, використання нових методів та прийомів роботи.

Якщо взяти за основу вікові та індивідуально-психологічні особливості молодших школярів, то профілактичну роботу з ними з розвитку пізнавальних процесів (пам'яті та уваги) найдоцільніше проводити наступним чином:

1) створити природнє, педагогічно та психологічно доцільне навчальне середовище для життєдіяльності дітей молодшого шкільного віку як в школі, так і вдома;

2) психологічно та педагогічно підготувати вчителів, батьків, майбутніх педагогів для сучасного розуміння завдань навчання і виховання учнів молодших класів.

З метою розвитку пізнавальних процесів (пам'яті та уваги) проводиться наступна психопрофілактична та просвітницька робота. Насамперед це може бути наступна.

1) Оскільки батьки мають найбільший вплив на дитину, то це **робота з батьками**. Метою психолога виступає допомога батькам у відчутті відповідальності за психічний та особистісний розвиток дітей, а також у розвитку потреби забезпечити молодшим школярам умови зазначеного розвитку.

Основними напрямками роботи психолога з батьками учнів молодших класів виступають:

- психологічні лекторії,
- індивідуальні консультації батьків,
- робота з групою батьків, діти яких мають спільні проблеми у навчанні дітей (низький рівень (часто і середній, але нижня межа їх прояву) пам'яті та уваги, високий рівень втомлюваності тощо).

2) Оскільки педагог передає знання молодшим школярам, то також надзвичайно важливою є **робота з вчителями**. Основними напрямками роботи психолога з педагогами, що навчають учнів молодших класів є:

- виступи на педагогічних радах, методичних об'єднаннях;
- лекторії для вчителів;
- індивідуальні консультації;
- ознайомлення з психологічною літературою;
- психолого-педагогічні консиліуми;

3) Крім роботи з найближчим оточенням молодшого школяра є психологічна **робота із самими учнями**. Саме тому основними напрямками корекційної та розвивальної роботи серед учнів молодшого шкільного віку виступає:

- розвивальна робота через навчальні дисципліни;
- корекційно-розвивальні програми;
- психологічний гурток;
- індивідуальні бесіди.

Для успішного навчання, для розвитку пізнавальних процесів (зокрема пам'яті та уваги) важливим є кінцевий результат, який залежить не стільки від окремих засобів впливу, а від загального контексту, в якому ці засоби впливу проявляються. При такому системному підході відбувається вирівнювання можливостей мікросередовища, а це у свою чергу стане основою сприятливих реальних умов для розвитку та оволодіння молодшими школярами здобутками сучасного суспільства.

Психолог під час планування, організації та проведення **корекційної роботи** з учнями молодших класів акцентує увагу на наступні особливості:

1) насамперед психолог врахує індивідуальні та вікові особливості молодших школярів, а саме:

- вікові особливості діяльності (провідний вид діяльності);
- вроджені біологічні задатки і здібності;

- особливості протікання психічної діяльності молодшого школяра (а саме: пам'ять, мислення, уяви, уваги, темперамент, характер та ін..).

2) розробляє заходи щодо психолого-педагогічної просвітницької діяльності, яка передбачає:

- проведення психолого-педагогічних читань, лекторій, конференцій з обміну досвідом педагогічної діяльності вчителів та батьків молодших школярів;

- здійснення роботи шкільного психолога з пропаганди та поширення психологічних знань щодо особливостей молодшого шкільного віку;

- організація самоосвіти педагогів, батьків, що є спрямованою на оволодіння сучасним досвідом психологічної та педагогічної науки.

Отже, враховуючи вищезазначене, вважаємо доцільним надати наступні рекомендації, метою яких виступає розвиток та корекція низького рівня пам'яті та уваги учнів молодшого шкільного віку:

1) з **дорослими**: здійснювати психолого-педагогічну підготовку педагогів, батьків, яка буде включати в себе:

- забезпечення виконання принципу єдності теоретичної та методичної підготовки;

- домінування активних форм та методів навчання;

- високий рівень психолого-педагогічної готовності дорослого до розвитку пам'яті та уваги дітей молодшого шкільного віку;

2) з **молодшими школярами**: формування психологічної грамотності дітей:

- корекційно-розвивальні заняття, вироблення навичок побудови самостійного навчання.

Висновки до другого розділу

Отже, у другому розділі кваліфікаційної роботи емпірично досліджено особливості пам'яті та уваги школярів молодшої школи. З'ясовано, що переважна кількість учнів молодшого шкільного віку мають високий та середній рівень розвитку пам'яті та уваги.

Особливості розвитку пам'яті та уваги мають вплив на можливості щодо засвоєння навчальних знань та рівень навчальної успішності. У тих учнів, що мають високий рівень розвитку пам'яті та уваги і високий рівень навчальних досягнень. Учні, що демонструють середній рівень розвитку пам'яті та уваги мають достатній та середній рівень досягнень у навчанні.

Ті, хто має низький рівень розвитку зазначених пізнавальних процесів мають труднощі під час засвоєння навчального матеріалу як під час класного навчання, так і під час виконання домашніх завдань. Представлено розвивально-корекційну роботу з розвитку пам'яті та уваги учнів молодшого шкільного віку. З дорослими: здійснювати психолого-педагогічну підготовку педагогів, батьків, з молодшими школярами здійснювати роботу з формування психологічної грамотності дітей та проводити корекційно-розвивальні заняття, вироблення навичок побудови самостійного навчання.

ВИСНОВКИ

1. Розкрито види, типи й особливості пам'яті молодшого школяра. З'ясовано, що пам'ять – це поняття, яке відображає низку різногранних можливостей, від короткочасного утримання інформації до довготривалого. Є пам'ять робоча – коли ми запам'ятовуємо інформацію під час роботи з нею; епізодична пам'ять – це коли ми запам'ятовуємо визначні епізоди свого життя; ще є семантична пам'ять – це загальна пам'ять фактів від розвитку світу до історичних подій сьогодення. Перелічивши види та типи пам'яті у молодшого школяра (параграф 1.2.), зауважимо, що зазначені види та типи не можуть існувати окремо один від одного, вони працюють дружно і взаємопов'язано, проте один вид чи тип може переважати над іншим, все залежить від обставин, які і запускають механізм потрібного виду чи типу пам'яті у процес запам'ятовування та відтворення. Особливості пам'яті молодшого школяра, як вже і зазначалося, залежать від індивідуальних особливостей характеру, темпераменту, розумових здібностей, талантів та задатків.

2. Висвітлено психологічні особливості уваги школяра молодшої школи. У молодшому шкільному віці, увага відіграє провідну роль, адже в означений віковий період триває процес формування особистості, де уважність виходить на перший план, яка має свій прояв у мимовільній, довільній та післядовільній увазі. Для молодшого шкільного віку увага та її розвиток залежить від діяльності школяра, яка є провідною, а це – навчання. Тобто навчально-виховний процес варто організувати таким чином, щоб розвиток уваги молодшого школяра була пріоритетним завданням цього процесу. Як важлива психічна функція у період молодшого шкільного віку, увага та її розвиток активно задіюються. Адже постійна концентрація на отриманні значної кількості навчальної інформації, потребує активної фази формування уваги та уважності молодшого школяра. Як, результат вже у першому класі спостерігаємо, що дитина є більш уважною та сконцентрованою в отриманні інформації та запам'ятовуванні її, ніж у дошкільному віці. У молодших школярів переважає мимовільна увага, як вже й зазначалося вище, і вони, коли заняття цікаві –

концентрують свою увагу більшою мірою, на противагу, де заняття їм не цікаві – там увага падає. Уважність має низький показник, де діти молодшого шкільного віку не розуміють матеріал, який їм подають, такий навчальний матеріал не є цікавим, або таким, який вони вже знають, тому їм важко сконцентрувати свою увагу й працювати над матеріалом чи завданням довше, ніж двадцять хвилин.

3. Емпірично досліджено особливості пам'яті та уваги школярів молодшої школи. Переважна кількість учнів молодшого шкільного віку мають високий та середній рівень розвитку пам'яті та уваги. Особливості розвитку пам'яті та уваги мають вплив на можливості щодо засвоєння навчальних знань та рівень навчальної успішності. У тих учнів, що мають високий рівень розвитку пам'яті та уваги і високий рівень навчальних досягнень. Учні, що демонструють середній рівень розвитку пам'яті та уваги мають достатній та середній рівень досягнень у навчанні. Ті, хто має низький рівень розвитку зазначених пізнавальних процесів мають труднощі під час засвоєння навчального матеріалу як під час класного навчання, так і під час виконання домашніх завдань

4. Описано корекційно-розвивальну діяльність психолога для роботи з пізнавальною сферою молодшого школяра (зокрема пам'яті та уваги). Представлено розвивально-корекційну роботу з розвитку пам'яті та уваги учнів молодшого шкільного віку. З дорослими: здійснювати психолого-педагогічну підготовку педагогів, батьків, з молодшими школярами здійснювати роботу з формування психологічної грамотності дітей та проводити корекційно-розвивальні заняття, вироблення навичок побудови самостійного навчання

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бужинська С. М. Тенденції та засоби розвитку модально-специфічної пам'яті в молодших школярів. *Наука і освіта*: наук.-практ. журнал. 2020. № 10. С. 148–151. URL: dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/12247.
2. Вікова і педагогічна психологія: навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2011. 416 с.
3. Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. Київ, 1976. 272 с.
4. Выготский Л. С. Психология развития человека. Москва, 2003. 1136 с.
5. Гайдаш О. О., Махотіна Д. В. Розвиток пам'яті у молодшому шкільному віці. *Актуальні питання сучасної психології*: зб. наук. праць. Т.2. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2019. С. 209–214. URL: https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Aktualny_pitannya_suc.psihologii_2_2015.pdf#page=209.
6. Гріньова О. М., Терещенко Л. А. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.
7. Діагностика та розвиток пам'яті. Методичні рекомендації / укл. Коцюбанська Н. І. Кам'янець_подільський, 2014. 60 с.
8. Зазимко І. Батькам про увагу молодших школярів. // Психологічна допомога батькам / упоряд. О. Главник. К.: Шкільний світ, 2002. С. 92-95.
9. Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби : [метод. рек.] / авт.-упор.: В. М. Горленко, В. Д. Острова, Н. В. Сосновенко, І. І. Ткачук ; за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 106 с.
10. Комащенко А. Т., Стрюкова Ю. В. Дослідження рівня образної пам'яті у молодшому шкільному віці. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Запоріжжя, 9–10 квітня 2020 р.). Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2020. С. 557–561. URL: https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&r/2020/conf/2.1/Zbirka.pdf#page=557.

11. Кузьма М. І., Талапканич М. І., Химинець В. В. Основи психодіагностики пізнавального розвитку учнів молодших класів. Методичний посібник. Ужгород, 1994. 135 с.

12. Кулик Л. Б. Програма розвитку когнітивної сфери (пам'яті уваги, мислення) для дітей молодшого шкільного віку. Козачелазерська ЗОШ І-ІІІ ст. 39 с. URL: klageri-zosh.edukit.kherson.ua/Files/downloads/%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0.doc

13. Кухарик Ю. А. Розвиток пам'яті в молодшому шкільному віці. *Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти: матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції*, (Львів, 29–30 квітня 2021 р.). Ч. ІІ. Львів : Львівський науковий форум, 2021. С. 32–33. URL: [http://lviv-forum.inf.ua/save/2021/29-](http://lviv-forum.inf.ua/save/2021/29-30.04.2021/%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%202.pdf#page=33)

14. Левченко І.М. Розвиток пам'яті та особливості запам'ятовування в молодшому шкільному віці. Досвід особистості: теорія і практика. Збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 лютого 2020 р., м. Ніжин) / за ред. М.В. Папучі. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 133-137

15. Личик О. Я., Крук С. Л. Вдосконалення технологій розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку як сучасна наукова задача / Ольга Яківна Личик, Станіслав Леонідович Крук // *Розвиток наукових міжгалузевих досліджень : матеріали науково-практичної конференції*, (Вінниця, 26-27 листопада 2021). Херсон : Видавництво «Молодий вчений», 2021. Ч. 2. С. 25-28.

16. Личик О. Я., Крук С. Л., Гаврилькевич В. К. Теоретичний огляд проблеми розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. *Молодий вчений: науковий журнал*. Листопад, 2021. № 11 (99). С. 262-267.

17. Макарова Л. Л. Проблемна ситуація та гра як психологічні детермінанти розвитку пам'яті і мислення молодших школярів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07. «Педагогіка та вікова психологія»; Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2001. 17 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6517/Makarov%20.pdf?sequence=1>.

18. Марченко І. О., Ржевський Г. М. Технології покращення пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. *Сучасні тренінгові технології для розвитку особистості: еко-тренінги*: збірник наукових праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. (Умань, 14 травня 2020 р.). Умань, 2020. С. 66–69. http://nubip.edu.ua/sites/default/files/u279/zbirnik_14.05.2020.pdf#page.

19. Онисюк О. А. Психологічні особливості особистісного розвитку молодшого школяра: автореф. дис. ... к. психол.н. Київ, 2001. 17 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15614/Onisjk.pdf?sequence=1>.

20. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : навч. посіб. Київ. : «Центр учбової літератури», 2017. 296 с.

21. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: Навч. посіб. К.: Академ-видав, 2008. 432 с.

22. Палій А. А. Методи діагностики психічного розвитку дітей. Івано-Франківськ, 2013. 430 с.

23. Панок В. Г. Прикладна психологія. Теоретичні проблеми : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2017. 188 с.

24. Панок В. Г., Лунченко Н. В. Становлення психологічної служби системи освіти в контекстів суспільних трансформацій в Україні // *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди : Психологія*. Харків : ХНПУ, 2018. Вип. 58. С. 8-24.

25. Пашукова Т. І., Допіра А. І., Дьяконов Г. В. Практикум із загальної психології / за ред. Т.І. Пашукової. 2-ге вид., стер. К. : Т-во «Знання», КОО, 2006. 203 с.

26. Пелешко О. Аналіз індивідуальних особливостей пам'яті шкільного віку. *Humanities & Social Sciences 2009* (Lviv, 14-16 May 2009). Львів, 2009. С. 217–218. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/6671/1/87.pdf>.

27. Положення про психологічну службу у системі освіти України / Офіційний вісник України від 17.08.2018., № 63, стор. 69, стаття 2185, код акта 91144/2018

28. Практики розвитку пам'яті. Лайфхаки від учителів – Режим доступу: <https://nus.org.ua/articles/praktyku-rozvytku-pam-yati-lajfhaku-vid-uchyteliv/>

29. Психологу для роботи. Діагностичні методики [Текст] : [збірник] / [уклад.: Лемак М. В., Петрище В. Ю.]. Вид. 2-ге, випр. Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2012. 615 с.

30. Романюк А. А. Розвиток пам'яті молодших школярів засобами Інтернет. *Інформаційні технології в професійній діяльності*: матеріали XII Всеукр. наук.-практ. конф. (Рівне, 30 жовтня 2019 р.). Рівне, 2019. С. 27. URL: <http://iktmvi.rshu.edu.ua/files/konf/ZB-ITVDPD-2019.pdf#page=27>.

31. Фрадинська А. П. Психологічні особливості розвитку особистості молодшого школяра. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна». № 1(9). 2014. С. 125-128.

32. Шкільна психодіагностика. Терлецька Л. Г. К. «Редакції загальнопедагогічних газет», 2003. 117 с.